



Jaarverslag 2018

Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.



Jaarverslag

Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.

Afrikaweg 2 2713 AW Zoetermeer
Postbus 3012 2700 KV Zoetermeer

Inhoudsopgave

Profiel	7
Kerncijfers	10
Bericht van de raad van commissarissen	11
Verslag van de directie	14
ALGEMENE ONTWIKKELINGEN IN 2018	14
VOORUITZICHTEN VOOR 2019.....	16
FINANCIËLE PRESTATIES	18
GOVERNANCE EN RISICOMANAGEMENT	21
RISICOBEBEERSING	31
Geconsolideerde jaarrekening	37
GECONSOLIDEERDE BALANS.....	38
GECONSOLIDEERDE RESULTATENREKENING	40
GECONSOLIDEERD KASSTROOMOVERZICHT	43
TOELICHTING OP DE GECONSOLIDEERDE JAARREKENING	44
TOELICHTING OP DE GECONSOLIDEERDE BALANS	55
TOELICHTING OP DE GECONSOLIDEERDE RESULTATENREKENING	64
Enkelvoudige jaarrekening	70
ENKELVOUDIGE BALANS.....	71
ENKELVOUDIGE RESULTATENREKENING	72
TOELICHTING OP DE ENKELVOUDIGE JAARREKENING	73
TOELICHTING OP DE ENKELVOUDIGE BALANS	74
Overige gegevens	77
STATUTAIRE REGELING OMTRENT DE BESTEMMING VAN HET RESULTAAT	77
CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT	78
Personalia	85

Profiel

Geschiedenis

Met de slogan 'Sinds 1850 gewoon goede verzekeringen' staat Klaverblad Verzekeringen bekend als een verzekeringsmaatschappij met een rijke historie. In 1850 richtte notaris Montijn de eerste voorloper van Klaverblad Verzekeringen op om agrariërs te kunnen beschermen tegen financiële risico's. In de loop van de jaren is deze maatschappij met vergelijkbare maatschappijen gaan samenwerken en meer verzekeringen gaan aanbieden. En zo is Klaverblad uitgegroeid tot wat het nu is: een onafhankelijke, middelgrote verzekeraar die op eigen wijze een belangrijke bijdrage levert aan het goed functioneren van de samenleving.

Onze missie, visie en filosofie

Klaverblad Verzekeringen levert een belangrijke bijdrage aan het goed functioneren van de samenleving. Via onze verzekeringen dragen we er aan bij dat mensen prettig en onbezorgd samen kunnen leven.

Klaverblad wil een unieke coöperatieve verzekeraar zijn door met een ongewoon goede dienstverlening gewoon goede verzekeringen aan te bieden aan consumenten, zzp'ers en MKB.

De mens centraal

We richten ons op verzekeringen die interessant zijn voor brede doelgroepen en bieden alleen verzekeringen aan die mensen écht nodig hebben. We onderscheiden ons door de combinatie van een ruime dekking, een reële prijs en een uitstekende dienstverlening.

We verzekeren niet om er zelf beter van te worden: bij ons staat de mens centraal. Dat zijn niet alleen klanten die een verzekering bij ons hebben maar ook de mensen die een uitkering van ons verwachten. Naast onze klanten zijn er de mensen die klant bij ons willen worden. Ook zij hebben belang bij onze gewoon goede verzekeringen en een goede uitvoering van onze dienstverlening.

De mens centraal stellen begint bij de ontwikkeling van onze producten en dat laten we ook zien in onze dienstverlening. Wij vinden het belangrijk dat wij iedereen snel, persoonlijk en fair helpen. Daarbij moet iedereen krijgen waar hij recht op heeft, niet meer maar ook niet minder. Dat betekent ook dat het niet altijd mogelijk is om in elke situatie een oplossing te vinden waar alle betrokkenen blij mee zijn. Dat hoort ook bij 'gewoon goede verzekeringen'.

Ongewoon goede dienstverlening betekent dat we in verbinding staan met de mensen met wie we zaken doen: klanten, assurantieadviseurs, collega's en andere relaties. We zorgen ervoor dat deze relaties ons contact met hen nuttig en efficiënt vinden en dat we voor hen duidelijk maken wat we doen, waarom we het doen en hoe we het doen. Voortdurend monitoren we onze dienstverlening met als doel deze steeds te verbeteren.

Verkoopkanalen

Ons uitgangspunt is dat mensen zelf kunnen bepalen of ze advies nodig hebben en zelf beslissen hoe ze hun verzekering afsluiten. Sommige mensen willen daarvoor advies van een assurantieadviseur, anderen sluiten hun verzekeringen liever zelf af. Wij laten de keuze aan de klant en bieden onze verzekeringen daarom om twee manieren aan: via de onafhankelijke assurantieadviseur en rechtstreeks via internet.

We werken samen met onafhankelijke assurantieadviseurs. Zij zijn en blijven voor Klaverblad Verzekeringen van levensbelang. Het advies van een assurantieadviseur voegt ontegenzeggelijk veel waarde toe aan de verzekeringsproducten en de service die wij bieden. De assurantieadviseur kent de markt, de lokale omgeving en de specifieke situatie van de klant. Met die kennis kan hij advies geven over de beste oplossing voor de behoefte van de klant. Veel mensen vertrouwen op hun assurantieadviseur om de keuze voor het juiste product te maken. Daarmee bereiken onze assurantieadviseurs met onze verzekeringsproducten grote groepen verzekeringsconsumenten.

Onze rol in de maatschappij

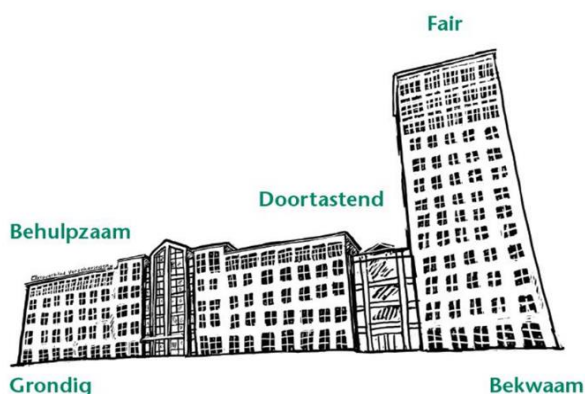
Als verzekeraar heeft Klaverblad een belangrijke rol in het goed functioneren van de samenleving. We dragen er graag aan bij dat mensen prettig en onbezorgd samen kunnen leven. Dat doen we in de eerste plaats via onze verzekeringen. Verder nemen we onze maatschappelijke verantwoordelijkheid serieus: in alles wat we doen houden we rekening met de belangen van anderen. Dat is bijvoorbeeld te zien in ons beleggingsbeleid: we willen alleen beleggen in bedrijven die laten zien dat ze zorgvuldig omgaan met mens (denk aan mensenrechten en arbeidsrechten) en milieu en beleggen niet in bedrijven die tabaksartikelen of controversiële wapens (zoals antipersoonsmijnen en clustermunitie) maken.

Daarnaast dragen we bij aan de belangrijke rol die het verenigingsleven in onze maatschappij speelt door lokale verenigingen te sponsoren.

In onze samenwerking met EcoWare komt onze zorg voor mens en milieu bij elkaar. We ondersteunen EcoWare door goederen te doneren die na een schade-uitkering eigendom van Klaverblad geworden zijn. Zo krijgen fietsen, computers en scootmobielen een tweede leven.

De waarden van Klaverblad

Kenmerkend voor Klaverblad zijn de waarden fair, grondig, bekwaam, behulpzaam en doortastend. Daarvan is fair het meest kenmerkend: Klaverblad doet wat zij belooft, heeft respect voor haar omgeving, doet zich niet anders voor dan zij is en behandelt mensen fair: ze krijgen waar ze recht op hebben.



We zijn grondig en bekwaam door een efficiënte, beheerste bedrijfsvoering en een grote deskundigheid. We zijn doortastend door ondernemerschap. We hebben focus en kiezen wat we doen. Alles wat we doen creëert waarde. We zijn behulpzaam door samenwerking en door in verbinding te zijn met iedereen met wie we zaken doen. De mens staat centraal.

Sponsoring

In 2018 waren we hoofdsponsor van 46 verenigingen, verspreid over heel Nederland. Bij veel van deze verenigingen staat een sport centraal, maar we steunen ook een aantal muziekverenigingen en bijvoorbeeld een jeugdcircus en een fotogroep.

We kiezen er heel bewust om ons budget niet aan topsport te besteden, maar aan het lokale verenigingsleven. Dit past bij ons. Deze verenigingen vervullen een heel belangrijke maatschappelijke rol. Ze zorgen voor samenhang en verbondenheid. Heel veel mensen hebben daar plezier van. Daar dragen we graag ons steentje aan bij.

Bovendien geeft de keuze voor lokale verenigingen ons de ruimte om de dingen onze eigen manier doen: met échte aandacht en veel persoonlijk contact. Naast de normale, wekelijkse activiteiten organiseren deze verenigingen bij elkaar jaarlijks zo'n 125 evenementen. Die bezoeken we vaak zelf en ook nemen collega's regelmatig deel aan een evenement. Mooi dat op deze manier heel Nederland Klaverblad leert kennen en we tegelijkertijd iets voor de maatschappij kunnen betekenen!



Een sterk merk

In 2018 ging onze nieuwe reclamecampagne van start. Met de eerste campagne, die in 2012 van start ging, wilden we onze merk- en naamsbekendheid vergroten. Dat is gelukt. Nu is het tijd voor de volgende stap: we willen graag merkvoorkeur creëren en er zo voor zorgen dat meer mensen hun verzekering bij ons afsluiten. Daarom laten we in de nieuwe campagne duidelijk zien wie we zijn en waar we voor staan.

Als coöperatie zonder winst oogmerk staat het belang van mensen voorop. We willen hen helpen, we voelen ons betrokken bij hen en bij de maatschappij. Dat laten we in deze campagne zien. We kijken naar Nederland, zien allerlei ontwikkelingen en spelen daar op in. Bij de keuzes die we daarin maken is onze drijfveer altijd het belang van mensen. Daarom komt de zin 'Als coöperatie denken we niet aan winst, wel aan mensen' steeds terug in deze campagne. In 2019 krijgt de campagne een vervolg.



Kerncijfers



	2018	2017
SCR ratio		
GROEP	338%	238%
Schade	216%	216%
Leven	247%	158%
Netto resultaat	3 mln	5 mln
Combined ratio	99%	98%

	2018	2017
Brutopremies		
GROEP	229 mln	211 mln
Schade	165 mln	146 mln
Leven	64 mln	65 mln

	2018	2017
Eigen vermogen	550 mln	547 mln
Belegd vermogen	1.298 mln	1.260 mln



Klanttevredenheidscijfer (gemiddeld cijfer over 2018)

"In een woord Top! Goede service, duidelijkheid en professioneel terwijl toch betrokkenheid wordt getoond. Geweldige eerste ervaring. Ga zo door."

"Erg vriendelijk en erg behulpzaam. Zijn meedenkende en houden je op de hoogte!"



	2018	2017
Medewerkers		
Gemiddeld aantal fte	412	396



Klaverblad in de maatschappij

Aantal sponsorverenigingen

46

Totaal aantal leden van de gesponsorde verenigingen

> 16.000

Bericht van de raad van commissarissen

De raad van commissarissen van Klaverblad Verzekeringen heeft het genoegen u het jaarverslag over 2018 aan te bieden.

De bevindingen van de externe accountant en de daaruit voortvloeiende managementbrief en het accountantsverslag zijn door de raad van commissarissen met de externe accountant en de directie besproken. De raad van commissarissen heeft kennisgenomen van het verslag van de directie over het boekjaar 2018 en adviseert de algemene ledenvergadering van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. de jaarrekening over 2018 ongewijzigd vast te stellen. De raad van commissarissen adviseert de algemene ledenvergadering, overeenkomstig het ter algemene ledenvergadering te presenteren voorstel, aan de directeuren decharge te verlenen voor het door hen in 2018 gevoerde bestuur en aan de commissarissen voor het door hen in 2018 uitgeoefende toezicht.

Samenstelling directie en raad van commissarissen

De directie is in 2018 uitgebreid met een derde directeur. De heer C.A.M. van Riet is op 15 februari 2018 door de algemene ledenvergadering per 1 februari 2018 benoemd tot directeur Operationele zaken.

De heer H.J.E.J. van Lent is na afloop van de algemene ledenvergadering van 15 juni 2018 afgetreden als commissaris en tevens voorzitter van de raad van commissarissen. De heer Van Lent is tien jaar voorzitter geweest van de raad van commissarissen. Onder zijn voorzitterschap is Klaverblad de afgelopen jaren een turbulente periode goed doorgelopen en verkeert nu in een goede uitgangspositie voor de toekomst. De raad en directie zijn hem zeer erkentelijk voor zijn inzet en jarenlange bijdrage aan Klaverblad als voorzitter van de raad van commissarissen.

De heer R.H. Kliphuis is door de algemene ledenvergadering op 15 juni 2018 benoemd tot commissaris en tevens voorzitter voor een termijn van vier jaar. Aan de benoeming van de heer Kliphuis is een zorgvuldig selectieproces voorafgegaan waarbij de raad en ook de directie betrokken zijn geweest.

De raad onderschrijft het belang van diversiteit in de directie en de raad van commissarissen, waaronder een - zo mogelijk - evenwichtige verdeling tussen mannen en vrouwen binnen deze organen. Diversiteit was een onderdeel van het opgestelde profiel voor de vacature van voorzitter. Het executive bureau had als uitdrukkelijke opdracht meegekregen om te zorgen voor minimaal 50% vrouwelijke kandidaten op de longlist. Ondanks de nodige inspanning om een geschikte vrouwelijke voorzitter te vinden, is na zorgvuldige afweging van de vereiste competenties en de samenstelling van het team, de keuze gevallen op de heer Kliphuis. Uiteraard zal de raad ook bij toekomstige vacatures rekening houden met het streefcijfer voor een evenwichtige man/vrouw verdeling zoals beschreven in de Wet bestuur en toezicht.

De heer J.W.E. van der Klaauw is in de vergadering op 15 juni 2018 door de algemene ledenvergadering herbenoemd tot commissaris. Zijn kennis en ervaring zijn voor de raad van commissarissen zeer waardevol en dit heeft ertoe geleid om de heer Van der Klaauw na twee zittingsperiodes van vier jaar te herbenoemen voor een periode van twee jaar conform de Corporate Governance Code 2016.

Vergaderingen

Gedurende het verslagjaar waren er vijf reguliere vergaderingen van de raad van commissarissen waarbij telkens een deel van de vergadering buiten aanwezigheid van de directie plaatsvond. In dit deel werd door de raad onder andere gesproken over de gang van zaken, opvolgingsaangelegenheden, het eigen functioneren en het functioneren van de directie.

Tijdens de reguliere vergaderingen kwamen de gebruikelijke onderwerpen aan de orde zoals marktontwikkelingen, de brancheresultaten en bedrijfslasten, ontwikkelingen op het gebied van personeel en organisatie, ICT, de ORSA, het bedrijfsplan, de marketingstrategie, het kapitaalbeleid en het vermogensbeheer. Verder sprak de raad, zowel in als buiten aanwezigheid van de directie, met de externe accountant over zijn rapportage en met degenen die binnen Klaverblad Verzekeringen verantwoordelijk zijn voor de sleutelfuncties. De raad van commissarissen en de directie waren bij vier van de vijf reguliere vergaderingen en de strategiesessies voltallig aanwezig. Bij een van de reguliere vergaderingen ontbrak een

van de commissarissen.

Er zijn in het verslagjaar drie algemene ledenvergaderingen geweest waarin onder andere de jaarstukken zijn vastgesteld en de benoemingen hebben plaatsgevonden van een directeur en twee commissarissen.

Er zijn twee strategiesessies geweest met de directie en de raad van commissarissen. In juli hebben de raad van commissarissen en de directie van gedachten gewisseld over de strategie voor de komende vijf jaar. Dit heeft onder meer geresulteerd in een kaderbrief. In oktober zijn de plannen voor 2019 gepresenteerd aan de raad van commissarissen door de directie en het management.

Gedurende het jaar hebben de raad en directie goed en constructief gesproken over strategische hoofdlijnen zoals de noodzaak voor kostenbeheersing, de aangekondigde reorganisatie, het versterken van interne beheersing en de benodigde cultuurverandering.

Auditcommissie

Gedurende het verslagjaar hebben vijf vergaderingen van de auditcommissie plaatsgevonden. Bij drie van deze vergaderingen was de externe accountant aanwezig en is gesproken over de jaarrekening en het jaarverslag, de managementbrief en interne audit. Daarnaast is door de auditcommissie gesproken over ICT, de ORSA, het risicomanagement, de risicobereidheid en de rapportages van de sleutelfuncties Compliance, Risicomanagement, Interne audit en Actuarieel.

Zelfevaluatie

In 2018 heeft geen evaluatie plaatsgevonden van het eigen functioneren van de raad van commissarissen. Door de wisselingen in de raad neemt de raad in de tweede helft van 2019 de beslissing wanneer ze het eigen functioneren laat beoordelen door een onafhankelijke partij.

Permanente educatie

De raad van commissarissen volgt een programma van permanente educatie dat jaarlijks opnieuw wordt vastgesteld. In 2018 zijn hiervoor een aantal modules gevolgd van het PE-programma Deskundigheidsbevordering van Nyenrode. Daarnaast hebben in huis kennissessies plaatsgevonden die gegeven werden door hiervoor uitgenodigde specialisten en deskundigen over bijvoorbeeld vermogensbeheer en governance.

Overleg met de ondernemingsraad

Een delegatie van de ondernemingsraad heeft vóór zijn benoeming tot voorzitter van de raad van commissarissen een kennismakingsgesprek gehad met de heer Kliphuis. Daarnaast heeft de heer Kliphuis een van de vergaderingen van de ondernemingsraad bijgewoond.

Overleg met DNB

De raad heeft in december een regulier gesprek gehad met de toezichthouders van DNB. Een van de commissarissen was tijdens dit gesprek afwezig. Tijdens dit overleg is gesproken over de diverse ontwikkelingen binnen Klaverblad zoals de samenstelling van de directie, de solvabiliteitspositie en de aangekondigde reorganisatie.

Resultaat

De raad van commissarissen blikt met een positief gevoel terug op het jaar 2018. De directie heeft een kaderbrief opgesteld met de doelstellingen voor Klaverblad voor de komende vijf jaar. De solvabiliteitspositie is sterk verbeterd en er zijn flinke stappen gemaakt op het gebied van vermogensbeheer. De sinds 2016 ingezette groei heeft ook in 2018 doorgezet waarbij Klaverblad Verzekeringen haar dienstverlening op het gewenste niveau heeft weten te houden. Het jaar 2018 is met winst afgesloten. Er blijven echter punten die verhoogde aandacht van directie en commissarissen vragen. Het renterisico bij uitvaartverzekeringen is een belangrijk punt van aandacht, enkele schadebranches kennen nog een te hoge schadelast en daarnaast zijn de kosten in 2018 toegenomen.

De directie van Klaverblad Verzekeringen heeft in 2018 aangekondigd dat Klaverblad een toekomstbestendige verzekeraar wil zijn met focus op klanten en een gezonde groei. De organisatie en de processen zullen anders worden ingericht. In 2019 en 2020 zal dit belangrijke gevolgen hebben voor het aantal medewerkers bij Klaverblad. De raad erkent de noodzaak van deze veranderingen en is zich bewust van de onzekere tijd die deze veranderingen voor medewerkers meebrengen. De raad is de directie en medewerkers erkentelijk voor het volbrengen van deze ingrijpende veranderingen.

Zoetermeer, 18 april 2019

Namens de raad van commissarissen

R.H. Kliphuis, voorzitter

Verslag van de directie

Algemene ontwikkelingen in 2018

Algemeen

Klaverblad Verzekeringen heeft wederom een goed jaar achter de rug. De financiële resultaten zijn goed en de premieomzet is stevig gegroeid. Naast bestaande klanten hebben veel nieuwe klanten hun vertrouwen in Klaverblad gesteld en hun verzekeringen bij ons afgesloten.

In het afgelopen jaar is veel bereikt. Begin 2018 zijn we van start gegaan met een nieuwe directie. Het eerste en belangrijkste dat voor de nieuwe directie op de agenda stond, was teamontwikkeling en heroriëntatie op de strategie van Klaverblad voor de komende jaren. Voor dit laatste is een duidelijke strategische cyclus opgesteld. In de strategische cyclus wordt zowel bottom-up als top-down gewerkt. De cyclus wordt jaarlijks uitgevoerd om de strategie voor de komende jaren vast te stellen. De cyclus levert op verschillende momenten vooraf vastgestelde producten op, zoals een kaderbrief, sectorplannen, een uitvoeringsplan en diverse risico-assessments. Omdat er een nieuwe directie is gestart, is de cyclus in 2018 erg intensief en diepgaand uitgevoerd. In de komende jaren zal het vooral herijking en bijstelling betreffen. In de zomer heeft de directie de kaderbrief vastgesteld met daarin de missie, visie en filosofie, de doelstellingen voor de komende jaren en de randvoorwaarden die daarbij gelden. De kaderbrief was voor de managers de start om hun plannen voor 2019 te maken. Zij werden daarbij begeleid door de nieuwe afdeling Controlling en actuaariaat. De strategische cyclus heeft gedurende het jaar een grote rol gespeeld bij de werkzaamheden van managers en directie en is met enthousiasme door iedereen ontvangen en uitgevoerd. De uitvoering van deze cyclus heeft geleid tot een breed gedragen strategie voor de komende vijf jaar. Een belangrijke uitkomst van de strategische keuzes is dat het schadebedrijf een andere focus heeft gekregen dan het levenbedrijf. De focus bij het schadebedrijf ligt bij het verder uitbreiden van de groei, het verder verbeteren van de dienstverlening, en toekomst vaste productinnovatie, terwijl bij het levenbedrijf de focus ligt op beheersing van de kosten en het verder afbouwen van de risico's.

De strategie van Klaverblad is gericht op mensen. Zij staan centraal. Klaverblad bestaat voor en vanwege mensen. Wij willen in verbinding staan met de mensen met wie we zaken doen, zorgen dat contacten waardevol zijn. Daartoe moeten we er ook voor zorgen dat onze processen en de informatie die we verstrekken helder en consistent zijn.

Verzekeringsconsumenten

Klaverblad Verzekeringen zet bij haar werkzaamheden haar klanten voorop. Klanten zijn niet alleen de mensen die een verzekering bij ons hebben maar ook de mensen die een uitkering van ons verwachten. Naast onze klanten zijn er de mensen die bij ons klant willen worden. Ook zij hebben belang bij onze gewoon goede verzekeringen en een goede uitvoering van onze dienstverlening.

Klaverblad Verzekeringen onderscheidt met de slogan 'Als je maar lang genoeg gewoon blijft, word je vanzelf bijzonder'. In dat kader bieden wij gewoon goede verzekeringen aan die reële risico's afdekken tegen een fatsoenlijke prijs, zonder onredelijke of verborgen kosten. De bijbehorende dienstverlening moet meer zijn dan alleen fatsoenlijk, adequaat en op orde. Wij willen dat iedere klant snel, persoonlijk en fair geholpen wordt. We realiseren dit door continu onze dienstverlening te monitoren en waar mogelijk te verbeteren. Daarbij moeten onze klanten krijgen waar ze recht op hebben, niet meer maar ook niet minder. Dat betekent ook dat het niet altijd mogelijk is om in elke situatie een oplossing te vinden waar alle betrokken klanten blij mee zijn. Dat hoort ook bij 'gewoon goede verzekeringen'.

Ons uitgangspunt is dat een klant zelf kan bepalen of hij advies nodig heeft en zelf beslist hoe hij zijn verzekering afsluit. Sinds een flink aantal jaren is het mogelijk om rechtstreeks met ons zaken te doen. Bij deze contacten adviseren wij onze klanten niet, maar wij behandelen natuurlijk wel hun aanvragen, wijzigingsverzoeken en claims en geven informatie over onze verzekeringen, dienstverlening en service.

Assurantieadviseurs

Onafhankelijke assurantieadviseurs zijn en blijven voor Klaverblad Verzekeringen van levensbelang. Het advies van een assurantieadviseur voegt veel waarde toe aan de verzekeringsproducten en de service die wij bieden. De assurantieadviseur kent de markt, de lokale omgeving en de specifieke situatie van de klant. Met die kennis kan hij de klant adviseren wat de beste oplossing is voor zijn behoefte. Veel klanten hebben interesse in verzekeringsproducten en vertrouwen op hun assurantieadviseur om de juiste keuze voor het juiste product te maken. Daarmee bereiken onze assurantieadviseurs met onze verzekeringsproducten grote groepen verzekeringsconsumenten.

In het afgelopen jaar hebben wij veel inspanningen verricht om de goede samenwerking met het intermediair verder te stimuleren en de met ons samenwerkende assurantieadviseurs te ondersteunen. Zo is er een team maatwerkspecialisten actief om bedrijfsmatige risico's te inventariseren en te offeren. Ook hebben we in het land diverse bijeenkomsten voor assurantieadviseurs georganiseerd om bepaalde thema's te bespreken. In februari 2018 hebben wij voor onze assurantieadviseurs de Klaverblad Inspiratiefair georganiseerd. Met deze fair richtten we ons op een prettige, duurzame relatie met de assurantieadviseurs. In het afgelopen jaar hebben ruim 150 assurantieadviseurs voor wat betreft samenwerking een jubileum met Klaverblad behaald en daarvan werkten 14 assurantieadviseurs zelfs al langer dan 50 jaar met ons samen. In de komende jaren blijven wij ons richten op de samenwerking met het onafhankelijk intermediair. Wij waarderen de samenwerking met het intermediair enorm en willen deze graag continueren. In de komende jaren zullen we ons inspannen om de met ons samenwerkende assurantieadviseurs verder te faciliteren.

Medewerkers

Zonder de bijdrage van medewerkers kan een bedrijf niet functioneren. Ook in het afgelopen jaar hebben onze medewerkers met hun kennis, deskundigheid en inzet het succes van Klaverblad mogelijk gemaakt. Wij bedanken onze medewerkers voor hun inzet, betrokkenheid en loyaliteit.

In 2018 hebben we een medewerkerstevredenheidsonderzoek uitgevoerd die de basis vormt voor periodieke metingen. Uit het onderzoek blijkt dat onze medewerkers tevreden zijn en met plezier bij Klaverblad werken. De betrokkenheid is groot. We gaan de komende jaren een reorganisatie tegemoet waarbij een kwart van onze medewerkers gedwongen moet vertrekken. Zo'n reorganisatie legt een grote druk op de Klaverblad-cultuur en de betrokkenheid van individuele medewerkers. De beste manier om hier goed mee om te gaan is transparant met elkaar het gesprek te blijven voeren.

De samenwerking met de ondernemingsraad als vertegenwoordiger van onze medewerkers is goed. Vanwege vele grote veranderingen in de organisatie waren er veel onderwerpen die we met de ondernemingsraad hebben besproken. Wij stellen de betrokkenheid en de oplossingsgerichtheid van de ondernemingsraad zeer op prijs en bedanken hen voor de goede samenwerking.

Toezicht

Er hebben in 2018 vier reguliere gesprekken met DNB plaatsgevonden over de gang van zaken bij Klaverblad Verzekeringen. In deze gesprekken kwamen verschillende onderwerpen aan de orde zoals de strategische cyclus, de eigen risico beoordeling (ORSA), vermogensbeheer, verliescompensatievermogen uitgestelde belastingen (LAC-DT), kapitaalbeleid, de interne beheersing (AO/IB) en de economische positie van Klaverblad. Daarnaast is er een apart gesprek geweest over de strategie van Klaverblad op langere termijn. Ook heeft DNB een gesprek gehad met de raad van commissarissen over de uitvoering van het interne toezicht en de belangrijkste thema's die spelen. Alle gesprekken vonden plaats in een goede en constructieve sfeer. In 2018 heeft DNB de volgende onderzoeken uitgevoerd: een onsite onderzoek naar kosten en allocatie (reeds verwerkt in jaarverslag 2017), een scan naar operationele en IT-risico's (OPIT-scan), een onderzoek naar het functioneren van de compliancefunctie en een onderzoek naar niet-financiële risico's en 'net capital generation'. Klaverblad realiseert zich het nut en de noodzaak van effectief toezicht en gebruikt de uitkomsten daarvan om de bedrijfsvoering te verbeteren en risico's effectiever te beheersen.

Solvabiliteit

In 2018 is de solvabiliteit van Klaverblad sterk verbeterd. Het marktrisico in het levenbedrijf is sterk teruggebracht. Het aandelenrisico is volledig gemitigeerd, het renterisico is sterk gereduceerd door een betere matching van verplichtingen en obligatieleningen. Het renterisico is (nog) niet volledig gematched. Door de grote en jonge uitvaartportefeuille heeft Klaverblad een enorm lange duratie. Dat maakt volledige matching op basis van obligaties moeilijk uitvoerbaar. In 2019 bekijken we voor het levenbedrijf naar (strategische) vervolgstappen om de risico's voor Klaverblad verder te beperken. Het doel hierbij is om de afhankelijkheid van (economische) ontwikkelingen verder af te bouwen en de voorspelbaarheid te vergroten. Voor het schadebedrijf is de solvabiliteit stabiel gebleven.

Vooruitzichten voor 2019

Economie

In 2018 was de economische groei in Nederland met 2,6% behoorlijk te noemen. Voor het vierde jaar op rij groeide de Nederlandse economie harder dan de gemiddelde groei van 2,0% in de Eurozone. De groei van de economie vertaalt zich in de laagste werkloosheidscijfers sinds 2001.

Het jaar werd gekenmerkt door grote internationale onzekerheden zoals de handelsoorlog tussen China en de Verenigde Staten, de Brexit, de Italiaanse begrotingsproblematiek en recent de stakingen in Frankrijk, die grote invloed hadden op de beurskoersen. De rente is in 2018 onverminderd laag gebleven. In de loop van 2018 heeft de ECB haar opkoopprogramma voor obligaties gehalveerd en aan het einde van 2018 is het gestopt. De ECB heeft aangegeven dat in 2019 de belangrijkste rentetarieven niet verhoogd zullen worden. De inflatie stijgt begin 2019 flink door de verhoging van de lage btw-tarief en de energiebelasting. Begin 2020 valt dit effect weer weg uit het inflatiecijfer. Dan gaat de inflatie weer flink omlaag. Al met al is de indruk dat de vooruitzichten minder rooskleurig zijn en de verwachting is dat de groei in 2019 gaat afvlakken.

Innovatie

De maatschappelijke en technologische ontwikkelingen gaan snel en kunnen grote gevolgen hebben voor onze producten en dienstverlening. Klaverblad houdt zich bezig met innovatie maar wenst niet om voorop te lopen en alle trends te volgen. We maken keuzes welke innovaties voor ons van belang zijn. Onder innovatie verstaan we vernieuwing en verbetering. We vragen onze medewerkers continu nieuwe inzichten, ontwikkelingen, ideeën maar ook fouten en mislukkingen met elkaar te delen en hiervan te leren. Zo worden wij een organisatie die zich continu verbetert en vernieuwt. Wij hebben bijzondere aandacht voor onze dienstverlening en de processen die daaraan ten grondslag liggen. Klaverblad innoveert door een focus te creëren op efficiënte, geautomatiseerde, toekomstvaste processen en continue verbetering daarvan. Wij moeten ervoor zorgen dat het niveau van onze automatisering ruimschoots voldoet aan de verwachtingen die onze klanten en assurantieadviseurs van ons hebben.

Reorganisatie

De focus op toekomstvaste processen leidt tot automatisering van werkzaamheden die we tot nu toe met de hand uitvoeren. Daarnaast heeft de directie meer focus aangebracht op kostenbeheersing. Marktbreed is de kostenratio in de afgelopen jaren sterk gedaald, bij Klaverblad is deze gestegen. Dat alles heeft gevolgen voor de werkgelegenheid. Op 16 november hebben wij aan onze medewerkers bekend gemaakt dat in de loop van 2019 en 2020 ongeveer 25% van de arbeidsplaatsen zal verdwijnen. Naar verwachting zullen de eerste medewerkers rond de zomer van 2019 vertrekken. Het is voor het eerst in de geschiedenis van Klaverblad dat een dergelijke reorganisatie uitgevoerd wordt. Onze medewerkers begrijpen de noodzaak van de reorganisatie en tegelijkertijd raakt hen dit emotioneel. Niettemin zetten zij zich onverminderd in voor Klaverblad en haar klanten en is de betrokkenheid bij de gang van zaken nog steeds erg groot te noemen. Wij zijn onze medewerkers zeer dankbaar voor deze houding en hun betrokkenheid.

Verandering aansturing

Klaverblad Verzekeringen ontwikkelt zich van een centraal aangestuurde administratieve organisatie naar een ontwikkelingsgerichte organisatie waarin eigen verantwoordelijkheid voor taken en werkzaamheden centraal staat. In 2018 zijn de plannings- en controlcyclus verder ingevuld en zijn de budgettaire kaders verder uitgewerkt. Hierdoor stuurt de directie meer op effecten en randvoorwaarden dan op uitvoering en methoden. De ingezette verandering vraagt veel aandacht voor cultuur, mentaliteit en gedrag. De werkelijke verandering moet immers plaatsvinden bij de mensen die samen de organisatie vormen. Dit vraagt continue aandacht en zorg. Naar verwachting zijn we nog een aantal jaren bezig voordat deze verandering succesvol is doorgevoerd.

Verzekeringen

In de komende jaren richt Klaverblad zich vooral op schade- en inkomensverzekeringen. Dit zijn de branches waar Klaverblad van oudsher thuis in is en waar Klaverblad voldoende groeimogelijkheden ziet. We richten ons daarbij vooral op particulieren, mkb en zzp. Voor beroepsmatige risico's wil Klaverblad assurantieadviseurs en klanten ondersteunen bij risicobeoordeling en –inventarisatie. We richten ons op de verzekeringen die mensen in het algemeen nodig hebben, zoals verzekeringen voor woonhuizen, gebouwen, inventaris, inboedels, auto's, aansprakelijkheid en rechtsbijstand. Van verzekeringen die minder geschikt zijn voor brede doelgroepen, zoals bijvoorbeeld pleziervaartverzekeringen, grafmonumentverzekeringen en garageverzekeringen, zullen wij in de komende jaren afscheid nemen. Daarnaast blijven wij actief in agrarische verzekeringen. In deze branche hebben wij een zekere expertise opgebouwd waaraan behoefte bestaat. De toenemende schaalvergroting van agrarische bedrijven en de afname van verzekeringsmogelijkheden in de markt leidt ertoe dat het voor deze bedrijven steeds moeilijker wordt om een adequate dekking te krijgen. De schaalvergroting stelt ons ook voor nieuwe uitdagingen, zowel in expertise als in verzekeringscapaciteit, die wij niet meer alleen kunnen leveren maar die wij in samenwerking met andere partijen gaan oplossen.

Op AOV-gebied wil Klaverblad een sterke partij zijn. Klaverblad heeft een breed scala aan producten en heeft voldoende expertise om hier een rol in te kunnen spelen. De economie loopt goed, er zijn veel mogelijkheden voor groei. Een risico op dit gebied vormt de uitkomst van de politieke discussie die momenteel wordt gevoerd. In de politiek maakt men zich zorgen over de verzekerbaarheid van arbeidsongeschiktheid voor zzp'ers. De gedachte is dat veel zzp'ers zich niet verzekeren vanwege te hoge premies. Een oplossing die telkens genoemd wordt, is de verplichte verzekering. Het valt ons op dat bij de discussies hierover onvoldoende onderscheid gemaakt wordt in de aard van bedrijven waarover wordt gesproken. De zzp'er bestaat niet. Het betreft een zeer diverse groep mensen die niet allemaal een arbeidsongeschiktheidsverzekering nodig hebben. Veel zzp'ers staan wel als zodanig ingeschreven bij de Kamer van Koophandel maar halen geen werkelijk inkomen uit hun ondernemerschap. Een andere categorie is gewoon goed verzekerd. De categorie waar het werkelijk om gaat, zijn de schijnzelfstandigen. Het ligt meer voor de hand dat de overheid daarin ingrijpt dan dat een verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering wordt ingevoerd. Klaverblad is geen voorstander van de verplichte verzekering. Een verplichte verzekering voor arbeidsongeschiktheid brengt een andere dynamiek in de markt. Wij zullen ons moeten beraden over de vraag of wij daar een rol in willen spelen.

Tot slot

Klaverblad is op weg een toekomstbestendige coöperatieve verzekeraar te worden met een focus op mensen en gezonde groei. Er zijn al een flink aantal stappen gezet, maar de weg blijft moeilijk. Onderweg staan ons nog flinke uitdagingen te wachten en moeten er moeilijke beslissingen worden genomen. Dat vraagt veel van alle betrokkenen. Doordat wij samen met iedereen die bij Klaverblad betrokken is, enthousiast en met energie deze weg kunnen bewandelen, ziet de directie de toekomst met het volste vertrouwen tegemoet.

Financiële prestaties

Financieel resultaat

Klaverblad Verzekeringen heeft een goed jaar achter de rug. Over het boekjaar 2018 is een netto resultaat geboekt van € 3,1 miljoen (2017: € 5,3 miljoen) en de solvabiliteit is sterk verbeterd. We zijn gegroeid in brutopremies voor alle schadebranches, hebben het afgelopen jaar geïnvesteerd in de lange termijn en er is een reorganisatievoorziening gevormd waardoor bedrijfskosten zijn toegenomen. De komende jaren gaan wij door verdere automatisering van bedrijfsprocessen de voordelen hiervan terug zien waardoor we een structurele kostenbesparing gaan realiseren.

In het boekjaar zijn diverse schattingswijzigingen en verfijningen doorgevoerd voor het bepalen van de technische voorzieningen. Hiervan heeft de aanpassing van de assumpties voor de kostenvoorzieningen een grote positieve invloed op het resultaat gehad. Verder hebben de langlopende verplichtingen, vanwege de invloed van de markttrente een grote invloed op het resultaat. Deze gevoeligheid is het afgelopen jaar gereduceerd door de beleggingsportefeuille beter te spiegelen aan de verzekeringsverplichtingen.

Solvabiliteit

De solvabiliteit van Klaverblad Verzekeringen is sterk verbeterd en bedraagt 338% (2017: 238%). De toename is het resultaat van een aantal maatregelen en ontwikkelingen welke hierna per entiteit nader zijn toegelicht.

	<u>Groep</u>	<u>Schade</u>	<u>Leven</u>
SCR-ratio 2018	338%	216%	247%
SCR-ratio 2017	238%	216%	158%
Norm solvabiliteit	150%	140%	150%

Bij Klaverblad Levensverzekering N.V. is de SCR-ratio sterk verbeterd tot 247% (2017: 158%). Het grootste risico bij Klaverblad Levensverzekering N.V. is het renterisico omdat bij onze uitvaartverzekeringen de looptijd van de verplichtingen langer is dan de looptijd van de beleggingen. In 2018 zijn acties ondernomen waardoor het verschil in looptijd is teruggebracht. De volledige aandelenportefeuille is omgeruild voor overwegend langlopende obligaties. Hierdoor is het aandelenrisico gereduceerd tot nul en het renterisico teruggebracht. Daarnaast zijn door aanpassing van de modellering van vervalkansen voor premievrije polissen de kasstromen van de verplichtingen verkort. Dit leidt er toe dat de looptijd van de rentedragende activa en de verplichtingen dichter bij elkaar is gekomen. In 2019 kijken we naar verdere verbetering van de positie van het levenbedrijf zodat de afhankelijkheid van Klaverblad van (economische) ontwikkelingen verder wordt afgebouwd en de voorspelbaarheid wordt vergroot.

Het kostenrisico is in 2018 afgenomen door een verlaging van de beheerskosten. Daarnaast wordt gebruik gemaakt van een meerjarenbegroting die een dalend en een structureel lager kostenniveau kent door besparingen die worden gerealiseerd als gevolg van automatiseringsprojecten en reorganisatie. Hierdoor is het kostenrisico sterk gedaald. In de kasstromen van de kosten is alleen rekening gehouden met de feitelijke verlaging van kosten.

De SCR-ratio van Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V. bedraagt 216% (2017: 216%) en ligt ruim boven de door ons gewenste doelstelling. Het aandelen- en valutarisico is gedaald vanwege de koersdalingen van de aandelenportefeuille. Daarnaast is de voorgeschreven toe te passen schok veel lager vanwege de hoge volatiliteit op de effectenbeurs. Met het afsluiten van een herverzekeringsprogramma is het catastroferisico voor schadeverzekeringen afgenomen.

Bij de vaststelling van de solvabiliteit mag rekening gehouden worden met toekomstige belastingrevenue (LAC-DT). In het laatste kwartaal ontvingen wij nieuwe guidance van DNB op dit gebied. De toekomstige winsten moeten op een andere wijze onderbouwd worden dan voorheen het geval was. Vanwege de complexiteit, de omvang van de werkzaamheden die hiermee gemoeid zijn en de onzekerheid, heeft Klaverblad voor de bepaling van haar solvabiliteit slechts in beperkte mate rekening gehouden met toekomstige belastingopbrengsten.

Klaverblad Schadeverzekeringen N.V.

In 2018 is het aantal nieuwe schade- en medische verzekeringen flink gegroeid. De brutopremies zijn daarmee toegenomen. De groei betreft zowel particuliere verzekeringen als bedrijfsverzekeringen. Niet alleen het intermediair bracht meer verzekeringen bij ons onder, maar ook het aantal verzekeringen dat rechtstreeks bij ons werd afgesloten nam toe.

De schadelast van schadeverzekeringen is ondanks de stormschade van januari en groei van de portefeuille maar licht toegenomen ten opzichte van vorig jaar. Het technisch resultaat schadeverzekeringen is verbeterd maar blijft negatief.

	2018	2017	
Bruto premies			
Schadeverzekeringen	116.594	100.296	16,2%
Medische verzekeringen	48.368	45.849	5,5%
	164.962	146.145	12,9%
Schade en uitkeringen			
Schadeverzekeringen	72.604	71.616	1,4%
Medische verzekeringen	31.993	26.734	19,7%
	104.597	98.350	6,4%
Technisch resultaat			
Schadeverzekeringen	-1.544	-4.390	
Medische verzekeringen	6.689	-2.946	
	5.145	-7.336	
Combined ratio schadeverzekeringen	105,0%	109,4%	
Combined ratio medische verzekeringen	84,3%	74,9%	

De combined ratio is de som van de geleden schade, bedrijfskosten en herverzekeringresultaat gedeeld door de verdiende premie. De combined ratio is een maatstaf voor de winstgevendheid.

Schadeverzekeringen

Motorrijtuigen

De brutopremies voor motorrijtuigverzekeringen bedroegen € 41,9 miljoen (2017: € 36,5 miljoen), een toename van 14,8% (2017: 11,5%). De geleden schade bedroeg € 27,5 miljoen (2017: € 33,5 miljoen). Het technisch resultaat bedroeg € 0,6 miljoen negatief (2017: € 9,3 miljoen negatief). De combined ratio bedroeg 105,4% (2017: 125,9%).

Brand

De brutopremies voor brandverzekeringen namen toe met 17,6% (2017: 18,7%) en bedroegen € 51,8 miljoen (2017: € 44,0 miljoen). De geleden schade bedroeg voor herverzekering € 34,1 miljoen (2017: € 25,2 miljoen), hiervan heeft € 7,0 miljoen betrekking op de storm. Het technisch resultaat bedroeg € 4,1 miljoen negatief (2017: € 4,4 miljoen). De combined ratio bedroeg 110,0% (2017: 98,3%). Zonder het effect van de storm zou de combined ratio 105,4% zijn geweest.

Overige schadebranches

De brutopremies in de overige schadebranches, welke voor het grootste gedeelte bestaan uit aansprakelijkheids- en rechtsbijstandverzekeringen voor bedrijven en particulieren, stegen met 15,7% (2017: 19,2%) van € 19,8 miljoen naar € 22,9 miljoen. De geleden schade bedroeg € 11,0 miljoen (2017: € 13,0 miljoen). Het technisch resultaat bedroeg € 3,2 miljoen (2017: € 0,5 miljoen). De combined ratio bedroeg 92,8% (2017: 103,8%).

Medische verzekeringen

Onder de titel medische verzekeringen voert Klaverblad voornamelijk arbeidsongeschiktheidsverzekeringen in haar portefeuille. De brutopremies van de medische verzekeringen zijn gestegen met 5,4% (2017: 6,7%) tot € 48,4 miljoen (2017: € 45,9 miljoen). De geleden schade bedroeg € 32,0 miljoen (2017: € 26,7 miljoen). Het technisch resultaat bedraagt € 6,7 miljoen positief (2017: € 2,9 miljoen negatief). De verbetering van het technisch resultaat is het gevolg van de lagere kosten per polis in de kostenassumpties en actualisering van de kansen. De combined ratio bedroeg 84,4% (2017: 74,9%).

Klaverblad Levensverzekeringen N.V.

Klaverblad Verzekeringen is in de levensverzekeringsmarkt actief met twee producten: de uitvaartkostenverzekering en de overlijdensrisicoverzekering. Het eerste product is in premievolume veruit het belangrijkste.

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Bruto premies	63.550	64.629
Uitkeringen en afkopen	19.064	19.482
Beleggingsresultaat technische rekening	18.469	-15.013
Technisch resultaat	18.776	-34.180

De brutopremies voor levensverzekeringen zijn gedaald met 1,7% naar € 63,6 miljoen. Het technisch resultaat is sterk verbeterd en bedraagt € 18,8 miljoen positief (2017: € 34,2 miljoen negatief). Vanwege de langlopende verplichtingen is het resultaat gevoelig voor de wijziging van de marktrente. Het afgelopen jaar is het effect van rentewijzigingen op het resultaat gereduceerd door de beleggingsportefeuille beter te spiegelen aan de verzekeringsverplichtingen. Verder heeft de aanpassing van de kostenassumpties voor de schatting van de technische voorziening een positief effect op het technisch resultaat gehad en de wijziging van berekeningsmethodiek tijdswaarde voor opties en garanties (TVOG) een negatieve invloed op het resultaat.

Governance en risicomanagement

'Governance' is de manier waarop een organisatie bestuurd en beheerst wordt en het toezicht daarop. Klaverblad Verzekeringen hecht veel waarde aan een goede governance. Wij hebben onze bedrijfsvoering zo ingericht dat een goede werking van de governance gewaarborgd is. In onze bedrijfsvoering wegen wij de belangen van alle stakeholders, waaronder de belangen van de klanten, evenwichtig af. In dit hoofdstuk laten we zien hoe we onze governance en ons risicomanagement vormgeven.

Juridische structuur Klaverblad Verzekeringen

Klaverblad Verzekeringen is een verzekeringsgroep met aan het hoofd Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. (hierna 'de Coöperatie'). Daaronder vallen twee verzekeringsmaatschappijen Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V. en Klaverblad Levensverzekering N.V. en twee besloten vennootschappen Klaverblad Assurantiën B.V. en Klaverblad Exploitatie Bedrijf B.V.

De juridische structuur ziet er schematisch als volgt uit:



In organisatorisch opzicht is de groep één geheel. Alle medewerkers zijn in dienst van de Coöperatie en leggen uiteindelijk verantwoordelijkheid af aan de directie. Als een medewerker zich uit hoofde van zijn functie onafhankelijk van de directie moet kunnen opstellen, dan is dat gewaarborgd door middel van charters en reglementen. De Coöperatie zorgt voor de governance van de hele groep.

Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.

Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. is een Coöperatie en heeft leden. Dit zijn natuurlijke en rechtspersonen die een verzekering bij een van de verzekeringsmaatschappijen van de verzekeringsgroep hebben afgesloten.

Op de Coöperatie is het verplichte structuurregime van toepassing. Op grond daarvan heeft zij een directie en een raad van commissarissen. De algemene vergadering van leden (ledenvergadering) benoemt de directeuren en de commissarissen op basis van een voordracht van de raad van commissarissen. Ook stelt zij de jaarrekening vast. De ledenvergadering heeft geen wettelijke taak bij het besturen van de Coöperatie of het toezicht hierop. De ledenvergadering vindt in ieder geval één keer per jaar plaats. Als dat nodig is, kunnen extra ledenvergaderingen worden gehouden. De ledenvergadering wordt bijeengeroepen door advertenties in twee landelijke dagbladen.

In de statuten van de Coöperatie zijn de omvang, samenstelling, taken en bevoegdheden van de directie en van de raad van commissarissen vastgelegd. Ook staan in de statuten regels over de ledenvergadering. Op voorstel van de directie of van de raad van commissarissen kan de ledenvergadering besluiten de statuten te wijzigen. Hiervoor is een tweederde meerderheid nodig van de stemmen die worden uitgebracht tijdens de ledenvergadering.

Dochterondernemingen

De Coöperatie is enig aandeelhouder van de volgende dochterondernemingen.

- Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V. is verantwoordelijk voor de uitvoering van het schadeverzekeringsbedrijf.
- Klaverblad Levensverzekering N.V. is verantwoordelijk voor de uitvoering van het levensverzekeringsbedrijf.
- Klaverblad Assurantiën B.V. bemiddelt in schadeverzekeringen van Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V.
- Klaverblad Exploitatie Bedrijf B.V. exploiteert kantoorgebouwen waaronder het kantorencomplex van Klaverblad Verzekeringen.

De directie en de raad van commissarissen van de Coöperatie zijn ook de directie en de raad van commissarissen van de twee verzekeringsmaatschappijen. De directie van de Coöperatie is ook de directie van de naamloze en besloten vennootschappen.

Stichtingen

Klaverblad Verzekeringen heeft een band met de Klaverblad Rechtsbijstand Stichting. Deze onafhankelijke stichting is verantwoordelijk voor de uitvoering van de rechtsbijstand voor verzekerden van Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V. De stichting maakt daarbij gebruik van de faciliteiten die de Coöperatie beschikbaar stelt.

In 2018 zijn de stichtingen Klaverblad Vermogens Bewaar Stichting en Stichting Beheer Dergengelden Klaverblad Verzekeringen opgeheven omdat deze geen functie meer vervulden. Voorgaand jaar waren er drie gelieerde stichtingen, waarvan de twee bovenstaande in 2018 zijn geliquideerd.

Bestuur, toezicht en verantwoording

Directie

Klaverblad Verzekeringen wordt bestuurd door één statutaire directie die eindverantwoordelijk is voor Klaverblad Verzekeringen. De statutaire directie bestaat uit drie personen. Hiermee voldoen we aan de wettelijke eisen.

De besluitvorming binnen de directie is collegiaal, er is geen onderlinge gezagsverhouding. De directie is als geheel verantwoordelijk voor het gevoerde beleid. De onderlinge verdeling van taken en verantwoordelijkheden tussen de directieleden ligt vast in het Directiereglement. Dit reglement is te vinden op de website van Klaverblad Verzekeringen.

De directie bepaalt het dagelijks beleid van Klaverblad Verzekeringen. De betrouwbaarheid van directieleden is getoetst door Klaverblad Verzekeringen en door de Nederlandsche Bank. Directieleden beschikken over de kennis en vaardigheden en het professionele gedrag die volgens regelgeving en maatschappelijke opvattingen noodzakelijk zijn om als bestuurder van een verzekeringsmaatschappij te kunnen functioneren. De directie streeft naar een evenwichtige verdeling tussen mannen en vrouwen. De uitvoering hiervan is gezien de proportionaliteit lastig. De bepaling in de wet wordt meegewogen op het moment dat benoeming van een directielid aan de orde is.

Om de juiste samenstelling van de directie en de geschiktheid van directeuren te waarborgen, maken de raad van commissarissen en de directie bij een vacature gebruik van een vastgelegde procedure, een geschiktheidsmatrix en een profielschets.

Raad van commissarissen

De raad van commissarissen houdt toezicht op het beleid van de directie en op de algemene gang van zaken binnen Klaverblad Verzekeringen en voorziet de directie van advies.

De taken en verantwoordelijkheden van de raad zijn vastgelegd in het Reglement raad van commissarissen. Dit reglement is te vinden op de website van Klaverblad Verzekeringen.

De raad van commissarissen uit vier leden en hiermee voldoen we aan de wettelijke vereisten. Commissarissen worden voor een periode van vier jaar benoemd door de ledenvergadering uit een voordracht van de raad. De geschiktheid van de commissarissen wordt vooraf getoetst door Klaverblad Verzekeringen zelf en de Nederlandsche Bank. Een commissaris kan één keer worden herbenoemd voor een termijn van vier jaar. Daarna kan een commissaris één keer worden herbenoemd voor een termijn van twee jaar die daarna met maximaal twee jaar kan worden verlengd. Herbenoeming na acht jaar moet gemotiveerd worden in het verslag van de raad van commissarissen. Met deze zittingstermijnen sluiten we aan op de geldende Nederlandse Corporate Governance Code 2016.

Om de juiste samenstelling van de raad en de geschiktheid van commissarissen te waarborgen, maakt de raad bij een vacature gebruik van een vastgelegde procedure, een geschiktheidsmatrix, een profielschets en een introductieprogramma voor nieuwe commissarissen. Bij een voorgenomen (her)benoeming beoordeelt de Nederlandsche Bank de geschiktheid van commissarissen. De raad streeft naar een evenwichtige verdeling tussen mannen en vrouwen. Deze verdeling is er nu niet. Bij het invullen van een vacature houden we hier rekening mee.

De raad van commissarissen evalueert jaarlijks zijn functioneren. Eenmaal in de drie jaar doet de raad dit met externe begeleiding (dit heeft in 2016 plaatsgevonden). De raad evalueert daarnaast jaarlijks het functioneren van de directie.

Auditcommissie

De auditcommissie bereidt besluitvorming van de raad voor en adviseert op het gebied van financiële verslaggeving, de aanbevelingen van de sleutelfuncties (actuarieel, compliance, interne audit en risicomanagement) en de relatie met de externe accountant. De auditcommissie bestaat uit minstens twee leden waaronder de voorzitter. Deze leden zijn ook lid van de raad van commissarissen. De commissie is ingesteld door de raad van commissarissen.

Permanente educatie directeuren en commissarissen

Directieleden en commissarissen volgen een permanent educatieprogramma. Meer over deze educatie staat in de procedure Permanente educatie directeuren en de procedure Permanente educatie commissarissen. De directie en de raad van commissarissen stellen zelf de inhoud en het programma van de permanente educatie vast. De voorzitter van de raad van commissarissen ziet toe op de permanente educatie. De educatie kan betrekking hebben op relevante ontwikkelingen binnen Klaverblad Verzekeringen, de financiële sector in het algemeen en de verzekeringssector in het bijzonder, op corporate governance in het algemeen en die van de financiële sector in het bijzonder, op de zorgplicht tegenover de klant, integriteit, risicomanagement, financiële verslaggeving, beloningsbeleid en audit.

De educatie bestaat onder meer uit trainingen en/of opleidingen door professionele opleidingsinstituten. Daarnaast worden onderwerpen in eigen beheer behandeld om zo voldoende deskundig te blijven op de verschillende aandachtsgebieden.

De directievoorzitter rapporteert jaarlijks aan de raad van commissarissen over het educatieprogramma dat de directieleden gevolgd hebben en gaan volgen. De raad van commissarissen evalueert jaarlijks zijn eigen educatie.

Jaarverslag

In het jaarverslag legt de directie jaarlijks verantwoording af over het beleid dat zij heeft gevoerd, de financiële resultaten en de governance van Klaverblad Verzekeringen. Het jaarverslag geeft ook inzicht in de beloning van directieleden en commissarissen en de achterliggende systematiek.

Integere en beheerste bedrijfsvoering

Wij hechten veel waarde aan een aantoonbaar integere en beheerste bedrijfsvoering. Wij vinden het vanzelfsprekend dat we plannen maken, 'verkeerde prikkels' voorkomen, 'eerlijke' producten verkopen, verantwoording afleggen en dat er toezicht is.

Bedrijfscultuur

Een gezonde en integere bedrijfscultuur is een belangrijke voorwaarde voor een goede bedrijfsvoering. Onze bedrijfscultuur kenmerkt zich door een 'no-nonsense'-mentaliteit. Iedere medewerker heeft een belangrijke rol in de bedrijfsvoering en draagt daarmee bij aan de doelstellingen van Klaverblad Verzekeringen. Medewerkers voelen zich sterk met Klaverblad Verzekeringen verbonden en ook de onderlinge verbondenheid is groot. Wij streven ernaar om risico's zoveel mogelijk te mitigeren. Integriteit is binnen onze bedrijfscultuur erg belangrijk. Centraal staat dat we ons loyaal aan de regels houden. We verwachten dat leidinggevendenden het goede voorbeeld geven.

De directieleden, de leden van de raad van commissarissen en de medewerkers van Klaverblad Verzekeringen hebben een eed of een belofte conform de 'Regeling eed of belofte financiële sector' afgelegd. Hiermee zweren of beloven zij onder andere dat zij:

- hun functie integer en zorgvuldig uitoefenen;
- een zorgvuldige afweging zullen maken tussen alle belangen die bij de onderneming betrokken zijn en dat zij in die afweging het belang van de klant centraal stellen;
- zich zullen gedragen naar de wetten, reglementen en gedragscodes die op hen van toepassing zijn.

Beloningsbeleid

Wij hanteren een gematigd beloningsbeleid en we kennen geen variabele beloning. Volgens ons is het uitgesloten dat de directieleden en medewerkers door ons beloningsbeleid worden aangezet tot het nemen van risico's van materiële betekenis. Op de website van Klaverblad Verzekeringen staat een samenvatting van het beloningsbeleid.

Directeuren

Directeuren ontvangen een vast maandsalaris, dat eventueel wordt aangepast conform de cao voor de verzekeringsbedrijfstak. Directeuren nemen deel aan de pensioenregeling voor ons personeel die gebaseerd is op de basispensioenregeling van de cao voor de verzekeringsbedrijfstak. Dit is een voorwaardelijke geïndexeerde middelloonregeling. Er vindt geen extra inkoop van pensioenaanspraken plaats voor directeuren.

Commissarissen

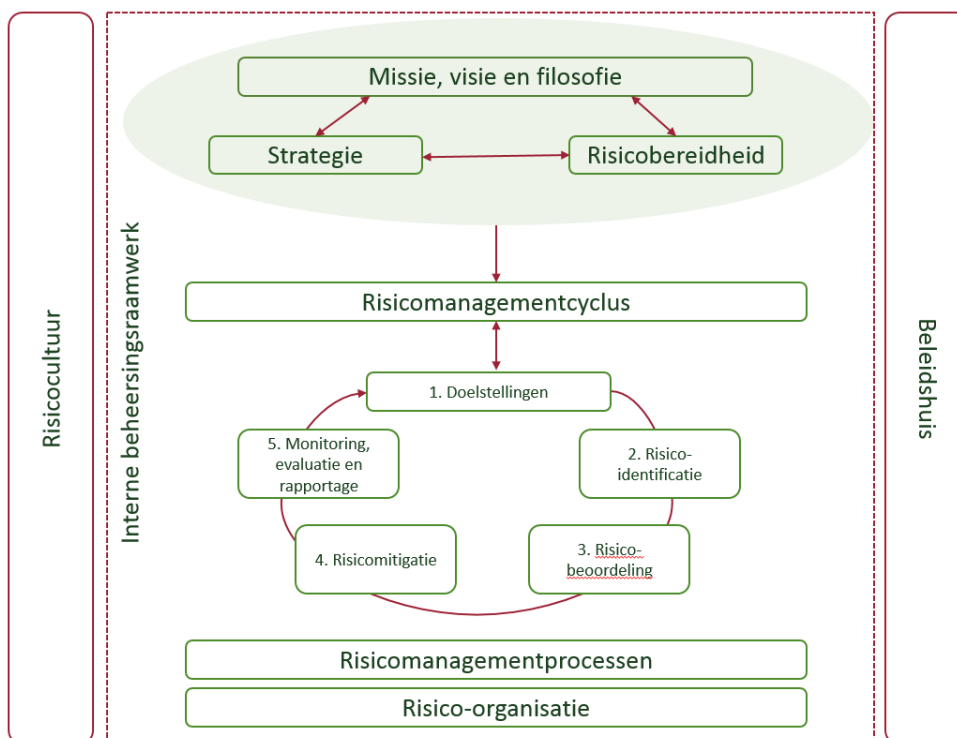
Commissarissen ontvangen een vast bedrag voor hun werkzaamheden en daarnaast een beperkte vergoeding voor onkosten. De bedragen zijn niet geïndexeerd. Hun beloning is op geen enkele manier afhankelijk van de groei of de resultaten van Klaverblad Verzekeringen.

Beloningsonderzoek

Periodiek laten wij extern onderzoek doen naar de hoogte van de beloningen van directeuren en commissarissen in relatie tot die bij vergelijkbare bedrijven. Dit onderzoek heeft begin 2019 plaatsgevonden.

Risicomanagementsysteem

Ons risicomanagementsysteem is de samenhang tussen beleid, governance- en organisatiestructuur, risicomanagement- en bedrijfsprocessen binnen een gezonde en goede risicocultuur. Dit systeem is van toepassing op alle entiteiten van Klaverblad. Dit vormt de basis voor de manier waarop we de risico's beheersen. Hieronder staat de schematische weergave van de inrichting van ons risicomanagementsysteem.



Ons risicomanagementsysteem wordt periodiek geëvalueerd om de effectiviteit te verbeteren. Deze evaluatie voeren de afdelingen Niet-Financieel en Financieel Risicomanagement in eerste instantie uit en daarna samen met Directie en de Auditcommissie. Daarnaast werken we continu aan het actueel houden van procesbeschrijvingen (AO) en het verbeteren van de beheersing van deze processen (IC). Dit is met name nodig om de risicobeoordeling en risicomitigatie aantoonbaar, juist en volledig uit te kunnen voeren.

Missie, visie en filosofie

Onze missie, visie en filosofie vormen de uitgangspunten voor alles wat we doen en staan ook centraal bij de inrichting van risicomanagement in de organisatie.

Strategie

Vanuit de 'Missie, visie en filosofie' zijn onze strategische doelstellingen gedefinieerd. Ons risicomanagementsysteem ondersteunt het behalen van deze doelstellingen door de uitgangspunten te integreren in de risicomanagementprocessen.

Risicobereidheid

We zijn ons bewust van onze risico's en realiseren ons dat het nemen van risico's inherent is aan ondernemen. Als we besluiten nemen, wegen we het rendement van het besluit af tegen de risico's die daarmee samenhangen. In samenhang met de (strategische) doelstellingen formuleren we onze risicobereidheid.

Risicocultuur

De risicocultuur is bij ons een duidelijk onderdeel van een adequate en organische uitvoering van risicomanagement. We streven naar een organisatie waarbij het risico-denken een integraal onderdeel vormt van de besluitvorming tot en met de operationele uitvoering.

Beleidshuis

Wij hebben een beleidshuis waarin per onderdeel staat uitgewerkt welke kaders relevant zijn. Hierin worden ook wet- en regelgeving verwerkt. Onze processen richten we in conform dit beleid.

Risicomanagementcyclus

Onze risicomanagementcyclus is de leidraad voor het herkennen en beheersen van de risico's bij alle bedrijfsprocessen. Het doel van deze cyclus is dat we risico's identificeren en beheersen en daarmee de haalbaarheid van de strategie en doelstellingen vergroten. Dit geeft aan hoe we vanuit risicomanagement-denken naar onze bedrijfsprocessen kijken. De risicomanagementcyclus is een continu proces van vijf stappen.

Risicomanagementprocessen

Risicomanagement is onderdeel van alle processen binnen onze organisatie en daarnaast zijn aanvullend enkele specifieke risicomanagementprocessen en -instrumenten benoemd van strategisch niveau (SRA en ORSA) tot operationeel (RCSA, SIRA en Incidentmanagement) niveau. De SRA, ORSA en SIRA zijn processen die we minimaal jaarlijks doorlopen of herijken. RCSA is een proces dat we zowel structureel als ad hoc inzetten en Incidentmanagement is een continu proces.

Interne beheersingsraamwerk

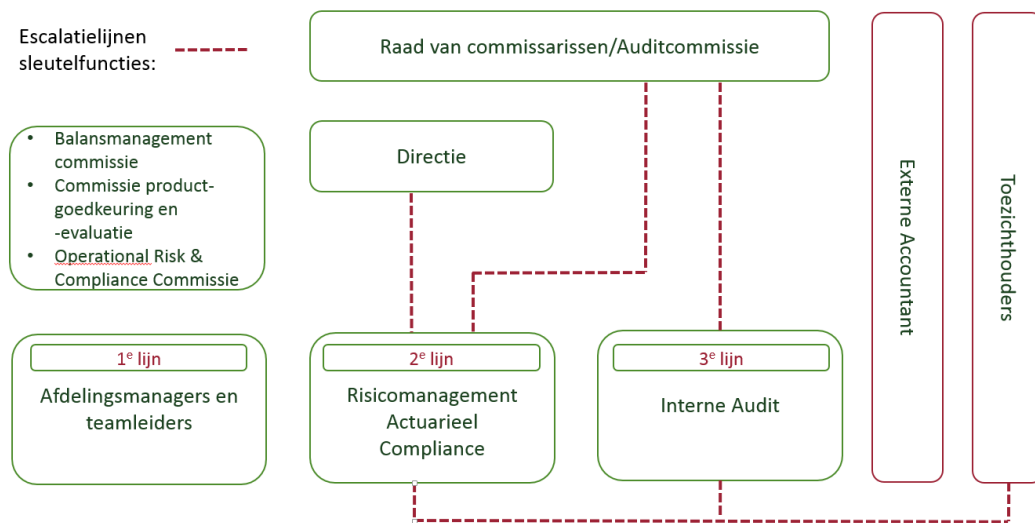
Het interne beheersingsraamwerk betreft het geheel van alle processen, eigenaarschap en verantwoordelijkheden binnen onze organisatie en de beheersing hiervan. Ons risicomanagementsysteem is een belangrijke bouwsteen van het interne beheersingsraamwerk.

Risico-organisatie

Wij hanteren voor onze governance het 'Three lines of defence'-model. Dit omvat conform Solvency II vier sleutelfuncties:

- de risicomanagementfunctie
- de compliancefunctie
- de actuariële functie
- de interne auditfunctie

Sleutelfuncties hebben tot doel countervailing power te bieden aan de bedrijfsonderdelen die belast zijn met de uitoefening van het verzekeringsbedrijf, ten behoeve van een integere en beheerste bedrijfsvoering. In het veel gebruikte 'three lines of defense'-model vormen de risicomanagement-, compliance en actuariële functie de tweede lijn en de interne auditfunctie de derde lijn, terwijl de uitoefening van het verzekeringsbedrijf in de eerste lijn plaats vindt. De vier sleutelfuncties opereren in een dergelijke opzet onafhankelijk van de eerste lijn én van elkaar. Het operationeel onafhankelijk functioneren van sleutelfuncties sluit effectieve samenwerking met andere (sleutel)functies niet uit.



Uitgangspunt van dit model is dat een goede beheersing van activiteiten en de risico's die daarbij kunnen optreden in eerste instantie een verantwoordelijkheid is van het management op verschillende niveaus van de organisatie. In tweede instantie ligt verantwoordelijkheid bij de tweede lijns sleutelfunctiehouderfuncties risicomanagement, compliance en actuariel. De sleutelfunctiehouder risicomanagement is verantwoordelijk voor een goede inrichting en monitoring van het risicomanagementsysteem. De sleutelfunctiehouder compliance is verantwoordelijk voor de monitoring van de naleving van wet- en regelgeving. De sleutelfunctiehouder actuariel is verantwoordelijk voor beoordeling van de actuariële werkzaamheden en advisering aan de directie over actuariële modellen, aannames en methodieken.

Interne audit geeft als derde lijn onafhankelijke, objectieve assurance en advies om waarde toe te voegen en de bedrijfsuitvoering te verbeteren. Interne Audit helpt Klaverblad haar doelstellingen te realiseren door op basis van een systematische en gedisciplineerde aanpak, met een voortdurende risico-inventarisatie, de doeltreffendheid van de processen van governance, risicomanagement en beheersing te evalueren en te verbeteren. De sleutelfunctiehouders zijn onafhankelijk en hebben een rechtstreekse rapportagelijns naar de directie en de auditcommissie/raad van commissarissen.

Tweede- en derde lijn

De onafhankelijkheid van de vier sleutelfunctiehouders is gewaarborgd doordat de sleutelfunctiehouders:

- gescheiden zijn van elkaar en van andere sleutelfunctiehouders;
- niet hiërarchisch ondergeschikt aan elkaar zijn of aan andere sleutelfunctiehouders;
- op ieder moment direct en zonder tussenkomst van derden kunnen rapporteren aan de directie en aan de auditcommissie/raad van commissarissen.

Elke sleutelfunctiehouder heeft een charter opgesteld met hierin onder andere opgenomen de doelstelling, positie, taken, bevoegdheden, verantwoordelijkheden en deskundigheidseisen. De charters zijn vastgesteld door de directie en goedgekeurd door de raad van commissarissen.

We hebben een aantal commissies ingesteld waar specifieke risico-onderwerpen aan de orde komen.

- In de Operational Risk & Compliance Commissie worden met alle managers relevante onderwerpen besproken. Hier komen onder andere onderwerpen aan de orde vanuit extern toezicht, bevindingen vanuit de sleutelfuncties en externe toezichthouders, incidenten en ontwikkeling op en inrichting van de AO/IC.
- De Commissie productgoedkeuring en -evaluatie draagt er onder andere zorg voor dat al onze producten, zowel nieuwe als bestaande, blijven voldoen aan de KNVB-criteria (kostenefficiënt, nuttig, veilig en begrijpelijk) en dat premies toereikend zijn voor risico's en kosten.
- De Balansmanagement Commissie draagt er zorg voor dat de beleggingen blijvend voldoen aan onze uitgangspunten zoals we die hebben geformuleerd in ons strategisch beleggingsbeleid.

Hiermee beheersen we onze risico's op de balans en zorgen wij dat wij als verzekeraar zowel op korte als op de lange termijn levensvatbaar blijven.

Escalatiemogelijkheden

Als een discussie ontstaat tussen sleutelfunctiehouders onderling of tussen een sleutelfunctiehouder en een proces- of risico-eigenaar heeft de sleutelfunctiehouder de mogelijkheid om te escaleren via de zogenaamde escalatieladder (directie, raad van commissarissen, externe toezichthouder).

Als een sleutelfunctiehouder een ernstig en blijvend verschil van mening heeft met een directielid (of directieleden), heeft de sleutelfunctiehouder toegang tot de (voorzitter van de) raad van commissarissen.

Als naar aanleiding van een signaal over tekortkomingen waarbij vanuit wetgeving en/of professionele standaarden verplichte melding aan een externe (toezichthoudende) organisatie moet worden gedaan, maar deze melding niet via de normale reguliere interne meld- en escalatieprocessen verloopt of is verlopen, heeft de sleutelfunctiehouder het recht en de plicht om deze ernstige tekortkoming zelf bij de relevante (toezichthoudende) externe organisatie te melden.

Externe toezicht

De Nederlandsche Bank is belast met het zogenoemde prudentieel toezicht. Haar toezicht betreft de solvabiliteit en de liquiditeit en een beheerste en integere bedrijfsvoering van Klaverblad Verzekeringen.

De Autoriteit Financiële Markten is belast met het toezicht op het gedrag van en de informatieverstrekking op de financiële markten. Haar toezicht op Klaverblad Verzekeringen betreft met name de informatieverstrekking aan verzekeringnemers, het zaken doen met deskundige en betrouwbare assurantieadviseurs en het handelen in effecten.

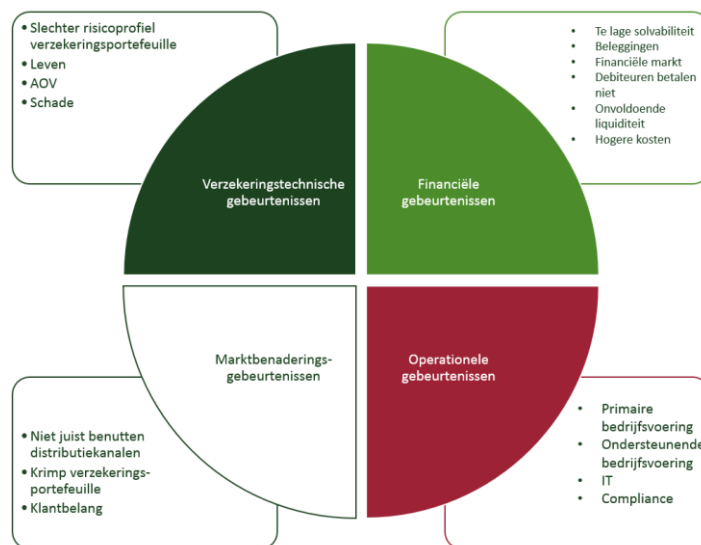
De Autoriteit Persoonsgegevens is de onafhankelijk toezichthouder in Nederland die de bescherming van persoonsgegevens bevordert en bewaakt. Wij voldoen aan de Algemene Verordening gegevensbescherming (AVG) die sinds 25 mei 2018 van toepassing is.

De externe accountant controleert in hoeverre de jaarrekeningen van de Coöperatie en haar verzekeringsdochters een getrouw beeld geven van de financiële resultaten en van de grootte en de samenstelling van het vermogen.

Risico-universum Klaverblad Verzekeringen

Het risico-universum is een overzicht van de risico's die voor Klaverblad Verzekeringen relevant zijn. De risico's zijn ingedeeld naar categorieën gebeurtenissen. Op basis daarvan vindt de indeling in onze vier risicocategorieën plaats:

1. Verzekeringstechnische risico's: risico's die samenhangen met gebeurtenissen van verzekeringstechnische aard en daarmee met onze verzekeringsverplichtingen.
2. Financiële risico's: risico's die samenhangen met financiële gebeurtenissen, zoals veranderingen van aandelen- en obligatiekoersen en (markt)rentes.
3. Marktbenaderingsrisico's: risico's die samenhangen met gebeurtenissen die betrekking hebben op marketing en distributie in de verzekeringsmarkt.
4. Operationele gebeurtenissen: risico's die samenhangen met de uitvoering van processen binnen Klaverblad.



We houden rekening met zowel de risico's vanuit de interne organisatie en processen, als met de externe risico's. Tot deze categorie behoren onder andere: gewijzigde wet- en regelgeving, politiek klimaat, maatschappelijke- en economische omstandigheden.

Binnen elke risicocategorie is een standaardset aan risico's gedefinieerd. Deze risico's zijn inherent aan de onze bedrijfsvoering en zijn mede bepaald op basis van wet- en regelgeving en toezichtkaders.

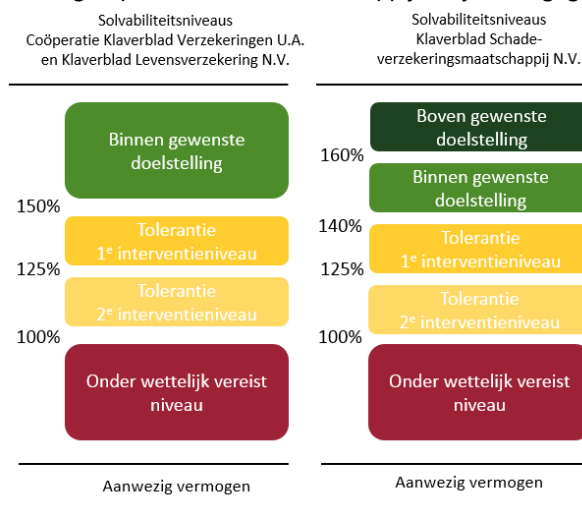
Kapitaalmanagement

Wij streven naar een solide kapitaalbasis die bijdraagt aan de doelstellingen van de organisatie. Het kapitaalmanagement omvat alle activiteiten die zich richten op het sturen van, beheersen van en toezicht houden op de aanwezige en vereiste solvabiliteit. Klaverblad Verzekeringen wil te allen tijde voldoen aan de eisen met betrekking tot kapitaal die door de wet worden gesteld. Daarbij geldt dat Klaverblad Verzekeringen een mooie rijke historie heeft en deze ook graag wil voortzetten.

De doelstelling van het kapitaalbeleid is tweezijdig. Enerzijds moet kapitaalbeleid ervoor zorgen dat te allen tijde een solide kapitaalbasis per entiteit wordt behouden of hersteld kan worden, ook als bepaalde stressscenario's zich voordoen. Anderzijds draagt het kapitaalbeleid bij aan het bereiken van de strategische doelstellingen, in overeenstemming met de gedefinieerde risicobereidheid.

Klaverblad gebruikt de SCR ratio, gebaseerd op de standaardformule van het Solvency II raamwerk, om de toereikendheid van het kapitaal te beoordelen en hierin zo nodig bij te sturen. Zowel het eigen vermogen als het vereiste vermogen fluctueren met de risico's van de beleggingsportefeuille en de soort en volume van verzekeringsverplichtingen. Om mogelijke schokken en volatiliteit op te vangen hebben wij beheersmaatregelen geformuleerd wanneer bepaalde limieten geraakt worden volgens het interventieschema. De meting, rapportage en mogelijke bijsturing van de solvabiliteit is door ons geïntegreerd in de bedrijfsvoering. Afhankelijk van het niveau van de (verwachte) solvabiliteit worden (verscherpte) maatregelen getroffen. De beheersingsmaatregelen die bijdragen aan de noodzakelijk geachte solvabiliteit zijn toegelicht onder het hoofdstuk risicobeheersing.

De solvabiliteitslimieten voor de groep en haar werkmaatschappijen zijn weergegeven in navolgende figuur:



Risicobeheersing

Verzekeringsrisico algemeen

Het sluiten van verzekeringen is onze kernactiviteit. Een gesloten verzekering die past binnen de door ons gehanteerde normen, zou dus als zodanig geen onaanvaardbaar risico kunnen opleveren. Toch kunnen in het kader van de verzekeringsactiviteiten ongewenste en zelfs onaanvaardbare risico's ontstaan.

Het verzekeringsrisico dat wij lopen, is inherent aan het uitoefenen van het verzekeringsbedrijf. Bij schadeverzekeringen betreft dit met name het risico dat de schadefrequentie en de grootte van de schade per geval nadelig afwijken van de verwachtingen vooraf. Bij levensverzekeringen gaat het vooral om het risico dat de feitelijke sterfte nadelig afwijkt van de verwachte sterfte en dat de levensverwachting in de toekomst nadelig wijzigt.

Schadeverzekeringen

Ons schadebedrijf is uitsluitend actief op het gebied van standaard schadeverzekeringen en medische verzekeringen. Wij richten ons op verzekeringen voor particulieren en ondernemers in het midden- en kleinbedrijf. Wij sluiten geen ziektekostenverzekeringen.

Acceptatie

Bij het aangaan van schadeverzekeringen bestaat het risico van het accepteren van verzekeringen op basis van gebrekkige acceptatieregels of van het accepteren van verzekeringen in strijd met acceptatieregels. Wij beheersen dit risico door het opstellen van duidelijke acceptatieregels en het hanteren van controlemechanismen. De acceptatieregels op het gebied van schadeverzekeringen en arbeidsongeschiktheidsverzekeringen zijn in een periode van vele jaren ontwikkeld en verfijnd.

Veranderend risicoprofiel

Gedurende de looptijd van de verzekeringen kan het risicoprofiel van de portefeuille veranderen, waardoor dit niet meer aansluit bij de premies.

Onze schadeverzekeringen kunnen jaarlijks worden opgezegd en aanpassingen van premies en voorwaarden zijn op ieder moment mogelijk. Ook van vrijwel alle medische verzekeringen kunnen premies en voorwaarden jaarlijks worden aangepast. Daarmee is dit risico voldoende beheerst.

Herverzekering

Wij hebben het catastroferisico herverzekerd op basis van analyses van de verwachte schade als die voortvloeit uit een 'catastrofaal' evenement, zoals storm of overstroming (casco). Daarnaast hebben wij een 'excess of loss-contract' afgesloten voor motorrijtuigenaansprakelijkheid en reisverzekeringen. Wij sluiten, indien nodig, herverzekeringen voor grotere brandrisico's. Hiervoor beschikken wij over een facultatief-obligatoir contract. Het eigen behoud is afhankelijk van het soort en omvang van het risico.

Concentratierisico

De verzekerde risico's van de schadeportefeuille zijn nagenoeg volledig gelegen in Nederland. Binnen Nederland kent onze portefeuille een goede geografische spreiding. Concentratie van verzekeringsrisico's komt binnen de branches brand en motorrijtuigen overig voor, waarbij het stormrisico een belangrijke rol speelt. Hiervoor is een herverzekeringscontract afgesloten.

Levensverzekeringen

Onze levensverzekeringsportefeuille bestaat uit individuele en collectieve verzekeringen. De individuele portefeuille bevat voornamelijk tijdelijke en levenslange overlijdensrisicoverzekeringen. De collectieve portefeuille bevat alleen de pensioenverzekering ten behoeve van ons eigen personeel.

Wij sluiten voornamelijk verzekeringen af die recht geven op een uitkering bij overlijden. De stijgende levensverwachting van de Nederlandse bevolking zal naar verwachting een overwegend positieve bijdrage aan de resultaten leveren.

Acceptatie

Wat voor schadeverzekeringen geldt, is ook op levensverzekeringen van toepassing: De tarieven worden berekend met behulp van algemeen aanvaarde technieken en statistische gegevens en voor elk nieuw tarief vindt profit-testing op actuariële basis plaats.

Herverzekering

Voor overlijdensrisicoverzekeringen met een risicokapitaal dat een bepaald bedrag overtreft, is een herverzekeringscontract afgesloten.

Verzekeringstechnisch risico

Levensverzekeringen

Verzekeringstechnische risico's van levensverzekeringen houden onder meer verband met verschillen tussen verwachte en werkelijke sterfte (sterfte risico), onnatuurlijk verval (royement risico) en kosten (kosten risico).

Sterfte risico

De individuele portefeuille bestaat voor het overgrote deel uit uitvaart- en overlijdensrisicoverzekeringen. Klaverblad loopt op deze producten het risico dat de verzekerde eerder komt te overlijden dan verwacht (kort leven risico). Verder heeft Klaverblad een collectieve portefeuille voor haar (ex-)medewerkers. Op deze portefeuille loopt Klaverblad het risico dat door de stijging van de levensverwachting meer moet uitkeren dan verwacht (lang leven risico). Vanwege de geringe omvang daarvan is het risico zeer beperkt.

Binnen het sterfte risico kan onder andere onderscheid worden gemaakt naar een sterftetrendrisico (structurele verslechtering van de levensverwachting) en een catastrofe risico waarbij een gebeurtenis tot een massale piek in de sterfte kan leiden. In haar acceptatiebeleid stelt Klaverblad een aantal gezondheidsvragen aan nieuwe polishouders die een drempel vormt voor het aantrekken van polishouders met een verhoogd gezondheidsrisico. Voor het sterfte risico met een risicokapitaal dat een bepaald bedrag overtreft, is een herverzekeringscontract aangegaan. Minimaal eenmaal per jaar doet Klaverblad gericht onderzoek naar de geobserveerde sterfte van haar verzekeringsportefeuille om te onderzoeken of zich wijzigingen voordoen in de ontwikkeling van de sterftetrend.

Royement risico

Bij onnatuurlijk verval loopt Klaverblad het risico dat het aantal afkopen, royementen en/of premievrijmakingen hoger is dan vooraf is ingeschat. Eenmaal per jaar wordt onderzoek verricht naar het geobserveerde onnatuurlijke verval binnen de portefeuille van Klaverblad. De uitkomsten van het onderzoek gebruikt Klaverblad om haar assumpties rondom onnatuurlijk verval bij te stellen. Klaverblad acht een massaal afkoopscenario niet realistisch, derhalve zijn beheersmaatregelen niet noodzakelijk.

Kosten risico

Klaverblad loopt kosten risico wanneer de beheerskosten of de kosteninflatie hoger zijn dan werd verwacht bij de bepaling van de verplichtingen en/of in de tarieven van de producten is opgenomen. Klaverblad heeft ten doel gesteld de bedrijfskosten structureel te verlagen door automatisering en te reorganiseren. Er wordt gestuurd op budgetten en besparingsmogelijkheden en deze ambities zijn vastgelegd in de meerjarenbegroting. Eenmaal per jaar worden de gehanteerde kostenassumpties getoetst en bijgesteld.

Schadeverzekeringen

De belangrijkste verzekeringstechnische, medische- en schaderisico's zijn gerelateerd aan het invaliditeit, royement, het premie- en reserve en catastrofe. Hierna zijn deze risico's en de beheersmaatregelen nader toegelicht.

Invaliditeit risico

Het invaliditeit risico heeft betrekking op de arbeidsongeschiktheidsportefeuille. Het invaliditeit risico is het risico dat mensen meer invalideren en minder revalideren dan verwacht. In haar acceptatiebeleid stelt Klaverblad gezondheidsvragen aan nieuwe polishouders waarmee een goed beeld gevormd kan worden van de beroeps- en gezondheidsrisico's. Voor verzekerden die arbeidsongeschikt raken is het van belang deze zo snel mogelijk weer te laten revalideren. Klaverblad beheerst dit door de ontwikkelingen in haar portefeuille nauwlettend te monitoren en indien noodzakelijk acties te ondernemen.

Royement risico

Bij onnatuurlijk verval loopt Klaverblad het risico dat het aantal royementen en/of premievrijmakingen hoger is dan vooraf is ingeschat. Dit risico heeft voornamelijk betrekking op de arbeidsongeschiktheidsportefeuille. Eenmaal per jaar wordt onderzoek verricht naar het geobserveerde onnatuurlijke verval binnen de portefeuille van Klaverblad. De uitkomsten van het onderzoek gebruikt Klaverblad om haar assumpties rondom onnatuurlijk verval bij te stellen.

Kosten risico

Klaverblad loopt kosten risico wanneer de beheerskosten of de kosteninflatie hoger zijn dan werd verwacht bij de bepaling van de verplichtingen en/of in de tarieven van de producten is opgenomen. Klaverblad heeft ten doel gesteld de bedrijfskosten structureel te verlagen door automatisering en te reorganiseren. Er wordt gestuurd op budgetten en besparingsmogelijkheden en deze ambities zijn vastgelegd in de meerjarenbegroting. Eenmaal per jaar worden de gehanteerde kostenassumpties getoetst aan de realisatie en bijgesteld.

Herziening risico

Het herziening risico betreft onzekerheid over toekomstige uitkeringen die als gevolg veranderingen in inflatie, het wettelijk kader of de gezondheidstoestand van de verzekerde zouden kunnen stijgen. Dit risico speelt bij Klaverblad in het bijzonder bij de reeds ingegane periodieke uitkeringen voor arbeidsongeschiktheid en in mindere mate ook voor de premievoorziening waarin ook toekomstige uitkeringen zijn verwerkt. Om dit risico te mitigeren hanteert Klaverblad een re-integratiebeleid.

Premie- en reserverisico

Het premie risico is het risico dat de schadelast voor de lopende contracten nadelig afwijken van de verwachtingen vooraf. Het reserve risico is het risico dat de schadefrequentie en de grootte van de schade per geval nadelig afwijken van de verwachtingen vooraf. Het reserve risico wordt beheerst door de frequentie en omvang van schades in te schatten op basis van historische ontwikkelingen in de portefeuille. Jaarlijks worden deze parameters getoetst en indien nodig geactualiseerd. Daarnaast heeft Klaverblad de mogelijkheid om voorwaarden aan te passen.

Catastrofe risico

Een catastrofe risico is het risico op schade van uitzonderlijke omvang dat wordt veroorzaakt door een catastrofe. Catastrofes vinden over het algemeen plaats in een bepaald gebied. Klaverblad heeft een geografische spreiding in haar verzekeringsportefeuille waardoor een catastrofe niet snel haar gehele portefeuille zal treffen. Het catastrofe risico heeft haar weerslag op de producten Motorrijtuigen en Brand. Beheersingsmaatregelen richten zich op herverzekering (zie herverzekering) en aanpassing van voorwaarden.

Operationeel risico

Het operationeel risico is het risico dat bedrijfsprocessen niet ongestoord kunnen verlopen als gevolg van handelen of nalaten van onze medewerkers of van derden, dan wel door toevallige gebeurtenissen of omstandigheden. Ter beperking van dit risico hanteren wij een uitgebreid stelsel van interne regels en controles.

Beleggingsrisico

Wij hebben als institutionele belegger voortdurend te maken met risico's die de financiële markten nadelig kunnen beïnvloeden. Ons beleid is gericht op het streven naar een passende verhouding tussen de verschillende soorten verplichtingen enerzijds en de daar tegenoverstaande beleggingscategorieën anderzijds. Verder hebben wij er bewust voor gekozen het aantal categorieën waarin wordt belegd te beperken en afgeleide financiële instrumenten en gestructureerde producten te mijden.

Aandelen- en vastgoedrisico

Onder dit risico verstaan wij het risico dat de waarde van aandelen en onroerende zaken afneemt als gevolg van wijzigende marktomstandigheden. Wij beheersen dit risico door het aanbrengen van spreiding in de beleggingsportefeuilles.

In onderstaande tabel is de concentratie van de aandelen naar industrie/sector weergegeven.

	2018	2017
Industrie	62,0%	45,2%
Financiële diensten en verzekeringen	16,9%	21,1%
Informatie en communicatie	10,0%	11,0%
Productie en distributie van grondstoffen	2,8%	1,7%
Groot- en detailhandel	2,3%	4,2%
Winning van delfstoffen	1,9%	11,0%
Overige sectoren	4,1%	5,8%
	100,0%	100,0%

Renterisico

Het renterisico is het risico dat het eigen vermogen daalt als gevolg van een wijziging van de marktrente. De daling van het eigen vermogen wordt veroorzaakt door waardeveranderingen van rentegevoelige balansposten, met name vastrentende beleggingen en technische voorzieningen. De gewogen duration van de vastrentende beleggingen bedraagt 20,8 jaar (2017: 19,3 jaar). De duration van een deel van de technische voorzieningen is aanzienlijk langer, zodat wij gevoelig zijn voor een wijziging van de marktrente. Het renterisico wordt beheerst door de looptijd van de verplichtingen zoveel mogelijk gelijk te brengen met de looptijd van de beleggingen.

Gevoeligheidsanalyse

De gevoeligheidsanalyse laat zien wat de effecten zijn op het eigen vermogen van wijzigingen in financiële parameters en voor diverse verzekeringstechnische risico's. Voor het effect van elke gevoeligheidsfactor worden alle overige aannames gelijk verondersteld. In de praktijk zal dit waarschijnlijk niet het geval zijn. In de tabel hierna zijn de gevoeligheden weergegeven per balansdatum.

	Eigen vermogen (solvency II)	SCR	SCR-ratio
Gerapporteerd	541.593	160.013	338%
SII rentecurve - 1,0%-punt (100bp)	606.926	200.620	303%
SII rentecurve + 1,0%-punt (100bp)	485.976	154.131	315%
SII rentecurve UFR 3,90%	535.747	157.050	341%
SII rentecurve UFR 3,60%	520.432	171.383	304%
Aandelen -20%	509.640	153.320	332%
Vastgoed -10%	538.220	159.556	337%
Kosten -/-10%	551.724	158.570	348%
Kosten +/+10%	532.574	159.634	334%

	<u>Eigen vermogen (solvency II)</u>	<u>SCR</u>	<u>SCR-ratio</u>
Inflatie - 1,0%-punt (100bp)	557.125	156.844	355%
Inflatie + 1,0%-punt (100bp)	516.542	180.153	287%
Sterftekansen -10%	561.727	161.595	348%
Sterftekansen +10%	523.210	157.061	333%
Verval +/-50%	536.273	189.571	283%
Verval +/-50%	546.631	157.162	348%
Invalideringskansen +/-10%	547.024	158.119	346%
Invalideringskansen +/-10%	536.160	160.090	335%
Revalideringskansen +/-10%	528.239	160.283	330%
Revalideringskansen +/-10%	553.993	157.910	351%

In de gevoeligheid voor wijzigingen van de SII-rentecurve, verschilt de wijziging van de rentecurve voor de vastrentende waarden van de wijziging van de rentecurve voor de technische voorzieningen. Voor vastrentende waarden wijzigt de rentecurve parallel met 1,0%-punt. Door de toepassing van de UFR op de rentecurve voor de technische voorzieningen convergeert deze rentecurve uiteindelijk naar 4,05%, net als de gerapporteerde technische voorzieningen. De daling van de SII-rentecurve voor de technische voorzieningen is hierdoor voor langere looptijden kleiner dan 1,0%-punt. Als gevolg van deze dempende werking van de UFR, zijn de technische voorzieningen in deze berekening - ondanks de langere duration - minder gevoelig voor rentewijzigingen dan de vastrentende waarden.

Kredietrisico

Het kredietrisico is het risico dat de tegenpartij niet aan haar financiële verplichtingen kan voldoen. Dit risico heeft betrekking op obligaties en vorderingen. Ten aanzien van de vastrentende waarden beheersen wij dit risico door uitsluitend te investeren in obligaties met een rating, die bij aankoop minimaal AA- (staats- en staatsgegarandeerde obligaties) of A- (bedrijfsobligaties) bedraagt volgens de rating agency Standard & Poor's. Hierbij is geen sprake van grote concentraties in individuele bedrijven of sectoren.

Het risico op de hypotheekportefeuille is afgedekt door een hypothecaire zekerheden op courante onroerende zaken in Nederland. De gestelde zekerheden zijn in waarde significant hoger dan de verstrekte leningen.

Concentratierisico

Onze beleggingsportefeuille bestaat hoofdzakelijk uit Europese aandelen, staats- en bedrijfsobligaties met een solide kredietwaardigheid. De externe vermogensbeheerder handelt binnen het door ons vastgestelde mandaat welke periodiek door ons wordt gemonitord.

In onderstaande tabel is de concentratie van de beleggingsportefeuille per land en instrument weergegeven.

	<u>Staats- obligaties</u>	<u>Overige kredieten aan of onder zekerheid overheid</u>	<u>Bedrijfs- obligaties</u>	<u>Aandelen</u>	<u>Totaal</u>
Duitsland	16,8%	7,5%	3,1%	3,7%	31,0%
Frankrijk	13,8%	0,6%	2,2%	5,1%	21,0%
Nederland	11,9%	1,6%	1,4%	1,7%	16,6%
Supranationaal	9,1%	0,0%	0,0%	0,0%	9,1%
Verenigd Koninkrijk	0,2%	0,0%	1,5%	1,8%	3,4%
Overige	10,5%	1,1%	2,7%	3,7%	18,9%
	62,3%	10,8%	10,9%	16,0%	100,0%

Creditrating

De onderstaande tabel laat de verdeling van de obligatieportefeuille naar creditrating zien waarbij een uitsplitsing wordt gemaakt naar beleggingen in staatsobligaties, overige kredieten aan of onder zekerheid van de overheid en bedrijfsobligaties.

	<u>Staats- obligaties</u>	<u>Overige kredieten aan of onder zekerheid overheid</u>	<u>Bedrijfs- obligaties</u>
AAA	67,3%	16,0%	1,8%
AA	32,7%	83,8%	49,9%
A	0,0%	0,2%	38,8%
BBB	0,0%	0,0%	9,5%
	<u>100,0%</u>	<u>100,0%</u>	<u>100,0%</u>

Valutarisico

Het valutarisico is het risico dat de waarde van beleggingen verandert als gevolg van wijzigende valutakoersen. Wij beleggen een deel van de effectenportefeuille in Zwitserse, Britse en Deense valuta. Het betreft hier aandelen van Europese ondernemingen in belangrijke economieën met liquide effectenmarkten met een waarde van € 27,4 miljoen. Alle overige beleggingen bevatten geen direct valutarisico. De omvang van de blootstelling is de afgelopen jaren teruggebracht. Mitigerende maatregelen worden niet noodzakelijk geacht.

Liquiditeitsrisico

Het liquiditeitsrisico is het risico dat wij door gebrek aan liquide middelen niet in staat zijn om op korte termijn aan onze financiële verplichtingen te voldoen.

Wij beheersen dit risico door het nauwlettend volgen van inkomende en uitgaande kasstromen en door het opstellen van korte en lange termijn liquiditeitsplanningen. Daarnaast beschikken wij over liquide en hoogwaardige obligaties.

Zoetermeer, 18 april 2019

mr. J.P.P. Barth
J.H.M. van Irsen MSc MBA AAG
drs. C.A.M. van Riet

Algemeen directeur
Directeur Financiën en risicomanagement
Directeur Operationele zaken

Geconsolideerde jaarrekening

Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.

Geconsolideerde balans

(Na resultaatbestemming)

Activa

(Bedragen in duizenden euro's)

	<u>31-12-2018</u>	<u>31-12-2017</u>
Beleggingen ⁽¹⁾		
Terreinen en gebouwen		
- voor eigen gebruik	9.430	10.945
- overige terreinen en gebouwen	33.002	30.685
Beleggingen in deelnemingen	-	419
Overige financiële beleggingen		
- aandelen	200.964	424.660
- obligaties	1.047.680	785.462
- vorderingen uit hypothecaire leningen	6.350	7.922
- vorderingen uit andere leningen	157	286
	<u>1.297.583</u>	<u>1.260.379</u>
Vorderingen ⁽²⁾		
Vorderingen uit directe verzekering		
- verzekeringnemers	1.477	1.374
- assurantieadviseurs	3.773	3.900
Vorderingen uit herverzekering	202	-
Overige vorderingen	629	563
	<u>6.081</u>	<u>5.837</u>
Overige activa ⁽³⁾		
Materiële vaste activa	1.851	2.948
Liquide middelen	13.458	15.969
	<u>15.309</u>	<u>18.917</u>
Totaal activa	1.318.973	1.285.133

(..) de tussen haakjes vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting.

Passiva

(Bedragen in duizenden euro's)

	<u>31-12-2018</u>	<u>31-12-2017</u>
Groepsvermogen ⁽⁴⁾		
Wettelijke reserve	-	293
Herwaarderingsreserve	5.403	4.833
Overige reserves	<u>544.449</u>	<u>541.645</u>
	549.852	546.771
Technische voorzieningen ⁽⁵⁾		
Voor niet-verdiende premies en lopende risico's	-18.451	-16.841
Voor levensverzekering	555.725	516.749
Voor te betalen schaden/uitkeringen		
- bruto	173.232	168.989
- herverzekeringsdeel	<u>975</u>	<u>1.470</u>
	<u>172.257</u>	<u>167.519</u>
	709.531	667.427
Overige voorzieningen ⁽⁶⁾		
- voor belastingen	27.985	37.758
- voor reorganisatie	<u>5.591</u>	<u>-</u>
	33.576	37.758
Schulden ⁽⁷⁾		
Schulden uit directe verzekering	15.577	15.122
Schulden uit herverzekering	579	595
Overige schulden	<u>9.858</u>	<u>17.460</u>
	<u>26.014</u>	<u>33.177</u>
Totaal passiva	1.318.973	1.285.133

(..) de tussen haakjes vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting.

Geconsolideerde resultatenrekening

Technische rekening schadeverzekering

(Bedragen in duizenden euro's)

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Verdiende premies eigen rekening ⁽⁸⁾		
Brutopremies	164.962	146.145
Uitgaande herverzekeringspremies	<u>2.800</u>	<u>2.218</u>
	162.162	143.927
Wijzigingen technische voorzieningen niet-verdiende premies en lopende risico's	<u>1.610</u>	<u>-9.039</u>
	163.772	134.888
Toegerekende opbrengst uit beleggingen ⁽¹⁷⁾	2.204	1.289
Schaden eigen rekening ⁽¹²⁾		
Schaden		
- bruto	100.354	94.775
- aandeel herverzekeraars	<u>2.494</u>	<u>4.414</u>
	97.860	90.361
Wijziging voorziening voor te betalen schaden		
- bruto	4.243	3.575
- aandeel herverzekeraars	<u>-495</u>	<u>-4.179</u>
	102.598	98.115
Bedrijfskosten ⁽¹⁴⁾	<u>58.233</u>	<u>45.398</u>
Resultaat technische rekening schadeverzekering ⁽²⁰⁾	5.145	-7.336

(..) de tussen haakjes vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting.

Technische rekening levensverzekering

(Bedragen in duizenden euro's)

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Verdiende premies eigen rekening ⁽⁸⁾		
Brutopremies	63.550	64.629
Uitgaande herverzekeringspremies	<u>170</u>	<u>175</u>
	63.380	64.454
Opbrengst uit beleggingen ⁽⁹⁾	17.981	23.992
Niet-gerealiseerde winst op beleggingen ⁽¹⁰⁾	<u>15.900</u>	<u>10.844</u>
	97.261	99.290
Overige technische baten eigen rekening ⁽¹¹⁾	868	300
Uitkeringen eigen rekening ⁽¹³⁾		
Uitkeringen		
- bruto	19.266	20.466
- aandeel herverzekeraars	<u>202</u>	<u>984</u>
	19.064	19.482
Wijziging technische voorzieningen		
- bruto	38.976	53.866
- aandeel herverzekeraars	<u>-</u>	<u>-</u>
	38.976	53.866
Winstdeling en kortingen	69	226
Bedrijfskosten ⁽¹⁴⁾	5.832	10.347
Beleggingslasten ⁽¹⁵⁾	5.354	3.854
Niet-gerealiseerd verlies op beleggingen ⁽¹⁶⁾	2.759	25.883
Aan niet-technische rekening toegerekende opbrengst uit beleggingen ⁽¹⁷⁾	<u>7.299</u>	<u>20.112</u>
Resultaat technische rekening levensverzekering ⁽²¹⁾	18.776	-34.180

(..) de tussen haakjes vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting.

Niet-technische rekening

(Bedragen in duizenden euro's)

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Resultaat technische rekening schadeverzekering	5.145	-7.336
Resultaat technische rekening levensverzekering	<u>18.776</u>	<u>-34.180</u>
	23.921	-41.516
Opbrengst uit beleggingen ⁽⁹⁾	16.944	19.263
Niet-gerealiseerde winst op beleggingen ⁽¹⁰⁾	<u>458</u>	<u>12.302</u>
	41.323	-9.951
Toegerekende opbrengst uit beleggingen overgeboekt van technische rekening levensverzekering ⁽¹⁷⁾	7.299	20.112
Beleggingslasten ⁽¹⁵⁾	9.370	2.174
Niet-gerealiseerd verlies op beleggingen ⁽¹⁶⁾	26.523	457
Toegerekende opbrengst uit beleggingen overgeboekt naar technische rekening schadeverzekering ⁽¹⁷⁾	2.204	1.289
Andere lasten ⁽¹⁸⁾	<u>9.836</u>	<u>-</u>
Resultaat uit gewone bedrijfsuitoefening voor belastingen	689	6.241
Belastingen resultaat uit gewone bedrijfsvoering ⁽¹⁹⁾	<u>-2.392</u>	<u>910</u>
Resultaat na belastingen	3.081	5.331

(..) de tussen haakjes vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting.

Geconsolideerd kasstroomoverzicht

(Bedragen in duizenden euro's)

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Kasstroom uit operationele activiteiten		
Resultaat na belastingen	3.081	5.331
- afschrijving materiële vaste activa	1.063	1.049
- amortisatie en aangroei obligaties	-5.733	-619
- niet-gerealiseerde resultaten op beleggingen	<u>12.924</u>	<u>3.193</u>
	8.254	3.623
	11.335	8.954
Mutatie technische voorzieningen	42.104	70.659
Mutatie voorziening voor belastingen	-9.773	-18.812
Mutatie overige voorzieningen	<u>5.591</u>	<u>-</u>
Mutatie voorzieningen	37.922	51.847
Toename (afname) vorderingen	-244	4.320
Toename (afname) lopende rente	-733	3.734
Afname (toename) schulden	<u>-7.163</u>	<u>11.052</u>
Toename (afname) werkkapitaal	-8.140	19.106
Totaal kasstroom uit operationele activiteiten	41.117	79.907
Kasstroom uit investerings- en beleggingsactiviteiten		
Investerings en aankopen	-345.152	-605.120
Desinvesteringen, aflossingen en verkopen	<u>301.524</u>	<u>530.233</u>
Totaal kasstroom uit investerings- en beleggingsactiviteiten	-43.628	-74.887
Mutatie liquide middelen	-2.511	5.020
Liquide middelen		
Stand per 31 december	13.458	15.969
Stand per 1 januari	<u>15.969</u>	<u>10.949</u>
Mutatie liquide middelen	-2.511	5.020

(..) de tussen haakjes vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting.

Toelichting op de geconsolideerde jaarrekening

Algemene toelichting

Algemeen

Deze jaarrekening is op 18 april 2019 door de directie vrijgegeven voor publicatie.

De in de jaarrekening genoemde bedragen luiden in duizenden euro's, tenzij anders vermeld. Bij een aantal posten in de balans en resultatenrekening staat een genummerde verwijzing naar de overeenkomstig genummerde toelichtingen elders in de jaarrekening.

Grondslagen voor de consolidatie

In de consolidatie zijn betrokken de jaarrekeningen van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. (KvK-nummer 27016035) als houdstermaatschappij en haar 100% deelnemingen te weten:

- Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V. (KvK-nummer 27026608)
- Klaverblad Levensverzekering N.V. (KvK-nummer 27117921)
- Klaverblad Exploitatie Bedrijf B.V. (KvK-nummer 27257708)
- Klaverblad Assurantiën B.V. (KvK-nummer 27257951)

Alle ondernemingen zijn gevestigd te Zoetermeer.

De financiële gegevens van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. zijn opgenomen in de geconsolideerde jaarrekening zodat, gebruikmakend van artikel 2:402 BW, is volstaan met een verkorte winst- en verliesrekening in de enkelvoudige jaarrekening. De financiële gegevens van de groepsmaatschappijen zijn volledig in de geconsolideerde jaarrekening opgenomen onder eliminatie van de onderlinge verhoudingen en transacties.

Algemene grondslagen voor de opstelling van de geconsolideerde jaarrekening

De geconsolideerde jaarrekening is opgesteld volgens de bepalingen van Titel 9 Boek 2 BW.

Toelichting op het geconsolideerde kasstroomoverzicht

Het geconsolideerde kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de indirecte methode. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit operationele activiteiten en kasstromen uit investerings- en beleggingsactiviteiten. Ontvangen dividend, rente en huren zijn opgenomen onder kasstroom uit operationele activiteiten.

Kasstromen luidend in vreemde valuta worden omgerekend naar de functionele valuta door middel van de valutakoers op de dag dat de kasstroom plaatsvindt.

Schattingen

Voor de opstelling van de jaarrekening is het nodig dat de directie oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen en van baten en lasten. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien en in de toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft. De belangrijkste schattingen hebben betrekking op:

- waardering van verplichtingen in verband met verzekeringscontracten;
- schattingen bij de opname van de overige voorzieningen;
- actuele waarde van minder liquide en niet-beursgenoteerde beleggingen.

Belangrijkste schattingen en veronderstellingen zijn toegelicht in het hoofdstuk grondslagen voor waardering van activa en passiva bij de betreffende post.

Schattingwijziging

In het boekjaar zijn diverse aanpassingen en verfijningen doorgevoerd in de uitgangspunten voor de berekening van de technische voorzieningen. De belangrijkste aanpassingen worden hierna toegelicht.

Levensverzekeringen

(1) *Wijziging actuariële rekenmodel*

In het boekjaar 2018 is overgestapt naar een ander projectiemodel voor Leven individueel waarin meer verfijningen in de modellering mogelijk zijn. Deze aanpassingen leiden tot een betere inschatting en inzicht in de berekening van de beste schatting. De conversie heeft geleid tot andere uitkomsten van de beste schatting en risicomarge en de SCR-berekening. De wijzigingen met de grootste impact zijn:

- Omzetting van jaar- naar maandmodel (impact - € 1,0 miljoen);
- Schatting van premievrije- en afkoopwaarde zijn geactualiseerd (impact - € 16,0 miljoen);
- De toekenning van indexatie en winstdeling is geactualiseerd (impact € 11,0 miljoen);
- De modellering van toekomstige doorlopende kosten (impact € 7,0 miljoen);
- De modellering van de kans op massaal verval is bepaald per polis, voorheen bepaald op portefeuilleniveau (impact € 3,5 miljoen).

Per saldo hebben bovenstaande wijzigingen geleid tot een toename van de technische voorziening van circa € 4,5 miljoen. Het effect van deze aanpassing voor toekomstige jaren is niet in te schatten.

(2) *Aanpassing sterftetafel*

Vanaf 2018 wordt gebruik gemaakt van de meest recente prognosetafel AG 2018 gecorrigeerd voor ervaringssterfte. De ervaringssterfte is bepaald op specifieke productkenmerken op basis van historische eigen waarnemingen van de afgelopen vijf jaar. De aanpassing van het sterftetafel zorgt voor een betere inschatting van de toekomstige kasstromen. Daarnaast is onderscheid gemaakt tussen rokers en niet-rokers. Door deze aanpassing stijgt de beste schatting van de technische voorziening primo 2018 met circa € 3,4 miljoen. Het effect van deze aanpassing voor toekomstige jaren is niet in te schatten.

(3) *Aanpassing methodiek bepaling voorziening voor winstdeling*

Vanaf 2018 wordt bij de berekening van de tijdswaarde voor opties en garanties (TVOG) rekening gehouden met de duration van de verschillende productvormen. Om deze opties en garanties te kunnen waarderen wordt gebruik gemaakt van een "replicating portfolio". Bij een replicating portfolio wordt een fictieve beleggingsmix gebruikt met dezelfde karakteristieken als de verplichtingen. Voorheen werd de TVOG bepaald op basis van een stochastisch model. Bij dit model worden meerdere scenario's berekend en wordt het gemiddelde hiervan bepaald. Door toepassing van een "replicating portfolio" is een betere inschatting te maken.

De gewijzigde methode zorgt voor een verfijning van het model in de bepaling van de voorziening. Door deze aanpassing stijgt de beste schatting van de technische voorziening primo 2018 met ruim € 20,8 miljoen. Het effect van deze aanpassing voor toekomstige jaren is niet in te schatten.

(4) *Aanpassing kostenassumpties*

Vanaf 2018 wordt voor de kostenassumpties gebruik gemaakt van de verwachte bedrijfskosten uit de meerjarenbegroting in plaats van de kostenrealisaties. De aanpassingen leiden tot een betere inschatting en inzicht in de berekening van de beste schatting. Door deze aanpassing daalt de beste schatting van de technische voorziening primo 2018 met € 60,4 miljoen. Het effect van deze aanpassing voor toekomstige jaren is niet in te schatten.

Schadeverzekeringen

De schadeverzekeringen bestaan uit schade- en medische verzekeringen. De belangrijkste schattingswijziging in dit boekjaar heeft betrekking op medische verzekeringen en is hierna toegelicht.

(1) Aanpassing revalideringkansen voor arbeidsongeschiktheidsverzekeringen

De eerstejaars revalideringkansen zijn voor 2018 geactualiseerd naar de meest actuele ervaringscijfers. De tweedejaars revalideringkans wordt vanaf dit boekjaar vastgesteld op basis van eigen waarnemingen in de portefeuille in plaats van de kansentabel AOV2009. Dit zorgt tot een betere inschatting. Door deze aanpassing daalt de beste schatting van de technische voorziening primo 2018 met ruim € 3,5 miljoen. Het effect van deze aanpassing voor toekomstige jaren is niet in te schatten.

(2) Aanpassing kostenassumpties

Vanaf 2018 wordt voor de kostenassumpties gebruik gemaakt van de verwachte bedrijfskosten uit de meerjarenbegroting in plaats van de kostenrealisaties. De aanpassingen leiden tot een betere inschatting en inzicht in de berekening van de beste schatting. Door deze aanpassing daalt de beste schatting van de technische voorziening voor schade- en medische verzekeringen primo 2018 met € 2,6 miljoen. Het effect van deze aanpassing voor toekomstige jaren is niet in te schatten.

Stelselwijziging

In het verslagjaar is een stelselwijziging doorgevoerd voor de toerekening van het beleggingsresultaat aan de technische- en niet-technische rekening. Vanaf dit verslagjaar worden alle beleggingsresultaten toegerekend aan de technische- en niet-technische rekening op basis van de beleggingen die tegenover de technische voorzieningen staan. Voorheen werden alle gerealiseerde en ongerealiseerde beleggingsresultaten volledig toegerekend aan de niet-technische rekening. Door de wijziging is er een betere presentatie van rente-effecten tussen activa (beleggingen) en passiva (technische voorziening). Hiermee verbetert het inzicht in de technische rekening waarbij de ontwikkeling van de rente-effecten in 2018 en verdere jaren gepresenteerd wordt in lijn met de keuzes van Klaverblad inzake haar beleggingsbeleid zoals in 2018 vastgesteld.

De wijziging leidt tot een verschuiving van de toegerekende opbrengst uit beleggingen tussen de technische en niet-technische rekening en heeft geen effect op de omvang en samenstelling van het eigen vermogen en het netto resultaat. Overeenkomstig met Richtlijn 140 van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving heeft verwerking van de stelselwijziging in de jaarrekening retrospectief plaatsgevonden en zijn de vergelijkende cijfers overeenkomstig aangepast.

De verschuiving tussen de technische- en niet-technische rekening over het boekjaar 2017 is in onderstaand overzicht weergegeven:

	Na stelselwijziging	Voor stelselwijziging
Technisch resultaat Schade	-7.336	-5.350
Technisch resultaat Leven	-34.180	-6.083
Resultaat technische rekening	-41.516	-11.433
Resultaat niet-technische rekening	47.757	17.674
Resultaat voor belastingen	6.241	6.241
Belastingen	910	910
Netto resultaat	5.331	5.331

Presentatiewijziging

In het verslagjaar is de presentatie gewijzigd voor de opbrengst uit beleggingen en het ongerealiseerd resultaat op beleggingen. De amortisatie van obligaties en aangroei van nul-coupon obligaties worden met ingang van het verslagjaar gepresenteerd onder de opbrengst uit beleggingen. Voorheen werd het gepresenteerd onder het ongerealiseerd resultaat op beleggingen. De wijziging verbetert het inzicht in de opbrengst uit beleggingen en ongerealiseerd resultaat op beleggingen.

De wijziging leidt tot een verplaatsing van het ongerealiseerd resultaat op beleggingen naar de opbrengst uit beleggingen. De aanpassing heeft geen effect op de omvang en samenstelling van het eigen vermogen en het netto resultaat. Omwille van de vergelijkbaarheid zijn de gerelateerde vergelijkende cijfers overeenkomstig aangepast.

Grondslagen voor waardering balansposten en resultaatbepaling

Algemeen

De waardering van de activa en passiva geschiedt, voor zover niet afzonderlijk toegelicht, tegen actuele waarde. Waar dit afwijkt, zal dit specifiek worden toegelicht. In de balans en winst- en verliesrekening zijn referenties opgenomen waarmee wordt verwezen naar de toelichting. Ook de in dit hoofdstuk tussen haakjes vermelde nummers verwijzen naar de corresponderende onderdelen in de toelichting.

Vreemde valuta

Omrekening van activa in vreemde valuta vindt plaats tegen de koersen per balansdatum. Valutakoersverschillen worden verantwoord in de resultatenrekening. Overige valutakoersverschillen komen in de resultatenrekening tot uitdrukking door transacties te verwerken tegen de koers op transactiedatum.

Saldering van activa en passiva

Financiële activa en verplichtingen worden in de balans gesaldeerd indien Klaverblad Verzekeringen een wettelijk afdwingbaar recht daartoe heeft en tevens de intentie heeft om vordering en verplichting op een netto basis of na verrekening op hetzelfde moment af te wikkelen.

Beleggingen (1)

Terreinen en gebouwen (1.1)

De terreinen en gebouwen zijn gewaardeerd tegen actuele waarde. De landerijen zijn gewaardeerd op de getaxeerde verkoopwaarde bij onderhandse verkoop in verpachte staat. De gebouwen voor eigen gebruik en de overige gebouwen zijn gewaardeerd op de getaxeerde onderhandse verkoopwaarde onder voortzetting van de lopende huurovereenkomst. Investerings- en verbouwingen worden geactiveerd.

Als gebouwen deels voor eigen gebruik en deels als belegging worden aangehouden, dan vindt splitsing van de waarde plaats op basis van de verhouding van het werkelijke gebruik ten opzichte van de totaal verhuurbare vloeroppervlakte.

De waarde van de onroerende zaken wordt bepaald door kapitalisatie van de huurwaarde. De huurwaarden worden bepaald door vergelijking van aanbod en/of gerealiseerde transacties met soortgelijke objecten, onder meer rekening houdend met marktomstandigheden, economische omstandigheden, locatie en kwaliteit van het object. Hierbij is rekening gehouden met leegstand, verhuurkosten, kosten van instandhouding, aanpassing of renovatie, overdrachtsbelasting en notariskosten.

Beleggingen in deelnemingen (1.2)

De beleggingen in deelnemingen worden gewaardeerd tegen actuele waarde. De in het verslagjaar gerealiseerde en ongerealiseerde resultaten zijn in de resultatenrekening verwerkt.

Aandelen en obligaties (1.3.1, 1.3.2)

De aandelen en obligaties zijn gewaardeerd op marktwaarde. Voor beursgenoteerde aandelen en obligaties is de marktwaarde gebaseerd op de beurswaarde per balansdatum. De marktwaarde voor staatsobligaties met minder liquide marktnotering is gebaseerd op gemiddelde bankenquotes. Voor de marktwaarde van niet-beursgenoteerde obligaties is gebaseerd op koersen en spreads van recent verhandelde lagere overheidspapieren. De in het verslagjaar gerealiseerde en ongerealiseerde resultaten (inclusief resultaten op vreemde valuta) zijn in de resultatenrekening verwerkt.

Vorderingen uit hypothecaire leningen (1.3.3)

Vorderingen uit hypothecaire leningen worden gewaardeerd tegen actuele waarde. De actuele waarde wordt vastgesteld door te ontvangen rente en aflossingen contant te maken tegen de actuele rentevoet en rekening te houden met een kans op vervroegde aflossing. De in het verslagjaar gerealiseerde en ongerealiseerde resultaten zijn in de resultatenrekening verwerkt.

Vorderingen uit andere leningen (1.3.4)

Vorderingen uit andere leningen worden gewaardeerd tegen actuele waarde. De actuele waarde wordt vastgesteld door te ontvangen rente en aflossingen contant te maken tegen de actuele rentevoet en rekening te houden met een kans op vervroegde aflossing. De in het verslagjaar gerealiseerde en ongerealiseerde resultaten zijn in de resultatenrekening verwerkt.

Vorderingen (2)

De vorderingen worden gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs, waar nodig onder aftrek van een voorziening voor mogelijke oninbaarheid. De inschatting voor oninbaarheid wordt bepaald op basis van de ingeschatte kredietwaardigheid per individuele vordering.

Overige activa (3)

Materiële vaste activa (3.1)

De waardering geschiedt tegen aanschaffingskosten onder aftrek van afschrijving. De afschrijving geschiedt lineair in vijf jaar. Met restwaarde is geen rekening gehouden.

Liquide middelen (3.2)

De liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde.

Groepsvermogen (4)

Wettelijke reserve voor niet uitgekeerde winsten deelnemingen

Voor deelnemingen waarin geen overheersende zeggenschap is op het beleid wordt voor de niet uitgekeerde winsten een wettelijke reserve aangehouden. Deze reserves beperken de uitkeerbaarheid van het eigen vermogen. De wettelijke reserve wordt gevormd vanuit de overige reserves.

Herwaarderingsreserve

Voor ongerealiseerde waardemutaties van de beleggingen met verwerking van de waardeverandering in de winst- en verliesrekening wordt een herwaarderingsreserve gevormd uit overige reserves.

Voor een nadere toelichting op het groepsvermogen wordt verwezen naar het eigen vermogen in de enkelvoudige balans van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.

Technische voorzieningen (5)

Algemeen

De technische voorzieningen bestaan uit de beste schatting en de risicomarge. De beste schatting wordt berekend door de verwachte toekomstige baten en lasten contant te maken op basis van een rentetermijnstructuur met toepassing van de ufr en volatiliteitsaanpassing (2018: Solvency II curve - UFR (4,05%), 2017: Solvency II Curve - UFR (4,20%). De toekomstige baten en lasten worden bepaald naar de aard van de technische voorziening en is hierna per technische voorziening beschreven.

De risicomarge zorgt ervoor dat de waarde van de technische voorziening gelijk is aan de marktwaarde. De risicomarge is berekend volgens methode 1 van de Richtsnoer 62 zoals vastgelegd in Richtsnoeren voor de waardering van technische voorzieningen. De risicomarge wordt per entiteit vastgesteld en vervolgens gealloceerd naar de verschillende homogene risicogroepen.

Bij de berekening van de risicomarge wordt rekening gehouden met de verzekeringstechnische schokscenario's zoals deze onder de Solvency II regelgeving wordt onderkend. Deze schokscenario's resulteren in risicokapitalen die vervolgens naar de toekomst toe worden geprojecteerd met behulp van risicodrijvers. Voor deze toekomstige risicokapitalen worden de kapitaalkosten bepaald met een kapitaalkostenpercentage van 6% (CoC). Om te komen tot de waarde van de risicomarge worden deze daarna contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur (Solvency II curve) met toepassing van de ultimate forward rate (ufr) zonder volatiliteitsaanpassing.

Voor niet-verdiende premies en lopende risico's (5.1)

Schadeverzekeringen

De voorziening voor niet-verdiende premies en lopende risico voor schadeverzekeringen heeft een kortlopend karakter en betreft de in het boekjaar in rekening gebrachte premies inzake risico's die op het daarop volgende boekjaar betrekking hebben. De beste schatting per branche wordt berekend door het niet-verdiende deel van de premie te vermenigvuldigen met de schaderatio plus de verwachte te ontvangen premies verminderd met de verwachte kosten.

Arbeidsongeschiktheidsverzekeringen

De voorziening voor niet-verdiende premies en lopende risico's voor arbeidsongeschiktheidsverzekeringen heeft een overwegend langlopend karakter en is de beste schatting van de waarde van de uitgaande en inkomende kasstromen van het polisbestand. Deze kasstromen worden geschat op basis van actuele parameters en contractgrensindelingen en worden contant gemaakt met de rentetermijnstructuur met toepassing van ufr en volatiliteitsaanpassing. De gebruikte parameters betreffen de in- en revalideringskansen, de sterftekansen, kosten en vervalkansen.

De revalidering- en vervalkansen zijn gebaseerd op de waarnemingen in de AOV-portefeuille (2017: idem). Voor de schatting van de invalidering- en revalideringskansen wordt daarnaast gebruik gemaakt van de ervaringscijfers uit studies van de verzekeringsbedrijfstaking. Klaverblad Verzekeringen hanteert ultimo 2018 hiervoor de kansen van het kansenstelsel AOV09 (2017: idem). Voor de kosten wordt gebruik gemaakt van het kostenniveau uit de meerjarenbegroting (2017: realisatie). Voor de sterftekansen wordt gebruik gemaakt van 50% GBM 05-10 (2017: idem).

Voor levensverzekering (5.2)

Individueel

De technische voorzieningen voor levensverzekering bestaat uit een beste schatting en een risicomarge. De beste schatting wordt berekend door de verwachte toekomstige baten en lasten contant te maken op basis van een rentetermijnstructuur met toepassing van de ufr en volatiliteitsaanpassing. In de schatting van de toekomstige baten en lasten is rekening gehouden met de verwachte sterfte, vervalkansen en overrentedeling.

Voor de schatting van de sterfte hanteert Klaverblad ultimo 2018 de Prognosetafel AG2018 (ultimo 2017: AG2016). Deze worden aangevuld met ervaringscijfers uit de verzekeringsportefeuille. Bij het bepalen van de sterftekansen wordt rekening gehouden met het rookgedrag van de verzekerde. In vorig boekjaar is hier geen rekening mee gehouden.

Veronderstellingen met betrekking tot toekomstige kosten voor het beheer van de bestaande verzekeringsportefeuille alsmede provisies worden getoetst aan het kostenniveau van de meest actuele meerjarenbegroting (2017: realisaties) en de daadwerkelijke realisatie. Deze worden aangepast voor de verwachte prijs- en kosteninflatie respectievelijk 2,06% en 2,16% (2017: 1,91% en 2,01%).

Vervalpercentages zijn onder andere afhankelijk van producteigenschappen, looptijd van de polis en voorzienbaar gedrag van polishouders. De vervalpercentages worden vastgesteld op basis van waarnemingen in de eigen portefeuille over de jaren 2013-2018 (2017: 2011-2016).

Een deel van de verzekeringen kent een vorm van overrentedeling. Deze opties en garanties zijn onlosmakelijk verbonden met het verzekeringsproduct. Echter er is geen actieve markt voorhanden die ter referentie kan worden gebruikt voor de waardering hiervan. Om deze opties en garanties toch te kunnen waarderen wordt gebruik gemaakt van een "replicating portfolio" (2017: stochastisch model). Hierin worden marktgegevens meegenomen met betrekking tot rente, inflatie en volatiliteit van de rente in samenhang met actuariële veronderstellingen.

Collectief

Het collectieve bedrijf bevat uitsluitend het pensioencontract van de (ex-)medewerkers van Klaverblad Verzekeringen. Het betreft een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling, waarbij de pensioenen van deelnemers voorwaardelijk worden aangepast op basis van de loonindex volgens de cao van het verzekeringsbedrijf. De pensioenen voor de gewezen deelnemers worden voorwaardelijk aangepast aan de consumentenprijsindex met een maximum van 3%. De beste schatting is gelijk aan de contante waarde van de toekomstige uitkeringen en kosten op basis van de opgebouwde rechten en aanspraken. Voor de schatting van de toekomstige uitkeringen is rekening gehouden met sterftekansen, kosten, inflatie en verval. Voor de sterftekansen wordt gebruikt gemaakt van de Prognosetafel AG2018 (2017: Prognosetafel AG2016) aangevuld met de ervaringscijfers Towers Watson 2014 (2017: idem). Voor de kosten, inflatie en verval zie individueel.

Voor te betalen schaden/uitkeringen (5.3)

Schadeverzekeringen

De voorziening voor te betalen schaden voor schadeverzekeringen is vastgesteld voor schadegebeurtenissen die hebben plaatsgevonden, ongeacht of deze zijn gemeld. De kasstroomprognoses voor de berekening van de voorziening voor te betalen schaden omvatten uitkeringen en kosten die met deze gebeurtenissen samenhangen.

Voor de bepaling van de beste schatting voor te betalen schaden wordt een berekening op basis van schadedriehoeken gebruikt. Grote schades en de duur en omvang van schades (staartfactor) kunnen een versturende invloed hebben op de projectie van de kasstromen. Grote schades worden daarom niet meegenomen in de kasstroomprojectie. De grenzen worden bepaald op basis van “expert judgement” en zijn dit verslagjaar geactualiseerd. De verwachte betalingen voor grote schades worden ingeschat op basis van het behandelplan. Door middel van de staartfactor wordt een weging toegepast voor de schades uit voorgaande jaren. De staartfactor is dit verslagjaar geactualiseerd.

Voor de beste schatting van de te verwachten kosten voor behandeling van schaden wordt gebruik gemaakt van het verwachte kostenniveau volgens de meerjarenbegroting (2017: realisatie). De voorziening voor lopende schadegevallen met een lange uitloop is bepaald met behulp van uitlopdriehoeken. Voor lopende schadegevallen met een korte uitloop is de voorziening berekend als een percentage van de schadevoorziening.

Voor toekomstige bedrijfskosten wordt uitgegaan van de verwachte bedrijfskosten volgens de meerjarenbegroting (2017: realisatie). De toerekening van de bedrijfskosten naar schadejaren geschiedt op basis van het verwachte aantal schadehandelingen per schadejaar, waarbij per schadejaar een wegingsfactor is toegekend.

Arbeidsongeschiktheidsverzekeringen

De beste schatting voor te betalen uitkeringen van arbeidsongeschiktheidsverzekeringen bevat de waarde van de kasstromen van schades op basis van actuele parameters en contractgrenzen tot eindleeftijd. Deze kasstromen worden geschat op basis van actuele parameters en worden contant gemaakt met de rentetermijnstructuur met toepassing van ufr en volatiliteitsaanpassing. De belangrijkste parameters betreffen de revalideringskansen, de sterftekansen en kosten. Nadere duiding van de parameters is eerder benoemd onder voorziening voor niet-verdiende premie en lopende risico's.

Aandeel herverzekeraar in technische voorzieningen

De technische voorzieningen herverzekering voor schaden is een beste schatting aan de hand van normen die worden afgeleid van de herverzekeringcontracten die voor de betreffende branches gelden.

Overige voorzieningen (6)

Reorganisatievoorziening (6.2)

In het boekjaar is een reorganisatievoorziening gevormd van de vóór het einde van het verslagjaar voorgenomen en gecommuniceerde reorganisatie. De reorganisatievoorziening is een beste schatting van de kosten uit hoofde van de verplichtingen. De reorganisatie is door de directie besloten in het kader van de strategie om Klaverblad om te vormen tot een toekomstbestendige verzekeraar waarbij de organisatiestructuur wordt vereenvoudigd en bedrijfsprocessen verder worden geautomatiseerd. Als gevolg van deze reorganisatie zal een aanzienlijk aantal medewerkers boventallig worden verklaard. De reorganisatievoorziening is bepaald op basis van uitgangspunten uit het "Sociaal Plan Klaverblad Verzekeringen 2019-2022". Hierbij zijn aannames en inschattingen gemaakt betreffende natuurlijk verloop van medewerkers, benodigde tijd en kosten van "outplacement", begeleiding en het moment dat medewerkers de organisatie daadwerkelijk verlaten.

Schulden (7)

De schulden worden gewaardeerd tegen nominale waarde.

Vennootschapsbelasting (2, 6, 7, 19)

De over het boekjaar verschuldigde of terug te vorderen vennootschapsbelasting is gebaseerd op de belastbare winst over het boekjaar, na eventuele correcties voor voorgaande jaren.

Latente belastingvorderingen en -verplichtingen zijn opgenomen voor tijdelijke verschillen tussen de waardering van de activa en passiva volgens fiscale voorschriften enerzijds en in deze jaarrekeningen gevolgde waarderingsgrondslagen anderzijds. De berekening van de latente belastingvorderingen en -verplichtingen geschiedt tegen de op het einde van het verslagjaar geldende belastingtarieven of tegen de in komende jaren geldende tarieven, voor zover reeds bij wet vastgesteld.

Latente belastingvorderingen worden opgenomen voor zover het waarschijnlijk is dat in de toekomst belastbare winsten beschikbaar zullen zijn waartegen de tijdelijke verschillen kunnen worden afgezet. De latente belastingvorderingen en -verplichtingen worden gesaldeerd wanneer een wettelijk afdwingbaar recht tot verrekening van directe belastingvorderingen met directe belastingschulden bestaat en de latente belastingposten betrekking hebben op dezelfde fiscale autoriteit.

Grondslagen voor bepaling van het resultaat

Algemeen

Het resultaat wordt bepaald als het verschil tussen de in rekening gebrachte premies en overige baten en de betaalde schaden en uitkeringen en andere lasten over het jaar, rekening houdend met lopende herverzekeringsovereenkomsten. De opbrengsten en kosten worden toegerekend aan het boekjaar waarop zij betrekking hebben. Verliezen worden verantwoord zodra zij voorzienbaar zijn.

Verdiende premies eigen rekening (8)

Brutopremies

Het bruto premie-inkomen bestaat uit de premies die door de polishouders zijn verschuldigd aan Klaverblad Verzekeringen voor afgesloten verzekeringscontracten onder aftrek van verleende kortingen. Het premie-inkomen wordt onderverdeeld in premies voor levens- en voor schadeverzekeringen.

Herverzekeringspremies

De herverzekeringspremies omvatten de premies van herverzekeringscontracten. Deze worden naar evenredigheid van de looptijd van het contract als last opgenomen in de winst- en verliesrekening.

Wijziging technische voorzieningen niet-verdiende premies en lopende risico's

De premie voor schadeverzekeringen wordt als opbrengst opgenomen gedurende de looptijd van het contract naar evenredigheid van de verstreken verzekeringstermijn rekening houdend met de schadejaarratio. De wijziging in de technische voorzieningen voor niet-verdiende premies en lopende risico's wordt tevens onder het premie-inkomen verantwoord.

Schade en uitkering eigen rekening (12, 13)

De schaden eigen en uitkeringen rekening betreffen de in het boekjaar gemelde en uitgekeerde schade en uitkeringen. Voor de wijziging van de technische voorziening verwijzen wij naar de grondslagen voor waardering van balansposten en resultaatbepaling.

Toegerekend resultaat op beleggingen (9, 10, 15, 16)

Onder opbrengsten uit beleggingen worden begrepen:

- dividenden uit deelnemingen gewaardeerd tegen kostprijs;
- aandeel in het resultaat van deelnemingen gewaardeerd tegen netto-vermogenswaarde;
- huuropbrengsten uit beleggingen in terreinen en gebouwen;
- interest op beleggingen in vastrentende waarden;
- dividenden uit beleggingen in aandelen;
- amortisatie van agio/disagio op vastrentende beleggingen;
- gerealiseerde resultaten bij verkoop van beleggingen.

Resultaten behaald bij de verkoop van terreinen en gebouwen, aandelen en vastrentende waarden worden direct in de winst- en verliesrekening verantwoord.

Het resultaat uit beleggingen wordt gealloceerd aan de technische voorzieningen en aan het eigen vermogen.

Het deel dat is gealloceerd aan het eigen vermogen wordt toegerekend aan de niet-technische rekening. De allocatie van het beleggingsresultaat aan de niet-technische rekening vindt plaats via directe toerekening vanuit de tegenover het eigen vermogen aangehouden beleggingsportefeuille. De beleggingsresultaten worden toegerekend aan de technische en niet-technische rekening op basis van de omvang van de gemiddelde technische voorzieningen rekening houdend met de toewijzing van de technische voorzieningen aan de beleggingen.

Overige technische baten eigen rekening (14)

De technische baten eigen rekening bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen verzekeringsverplichtingen.

Winstdeling en kortingen

De winstdeling en kortingen betreffen de conform de verzekeringscontract toegekende winstdeling en kortingen.

Bedrijfskosten (14)

De bedrijfskosten betreffen kosten van personeel, diensten van derden, automatisering, marketing, huisvesting, acquisitie en dergelijke. De kosten zijn toegerekend aan het jaar waarop zij betrekking hebben. Door middel van de Activity Based Costing-methode zijn bedrijfskosten toegerekend aan de technische rekeningen van schade- en levensverzekeringen. De sleutels voor verdeling van de bedrijfskosten zijn in het boekjaar geactualiseerd en passen beter bij de bijbehorende activiteiten.

De kosten voor het behandelen van claims en uitkeringen zijn gepresenteerd onder de schaden en uitkeringen eigen rekening. Daarbij zijn bedrijfskosten van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. en Klaverblad Assurantiën B.V. niet in de technische rekening opgenomen maar onder 'andere lasten' in de geconsolideerde winst- en verliesrekening verantwoord.

Beleggingslasten (15)

De beleggingslasten omvatten lasten met betrekking tot vermogensadvies, beleggingsadministratie alsmede gerealiseerde verlies uit beleggingstransacties. De beleggingslasten worden toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Andere lasten (18)

De andere lasten bestaan uit de bedrijfskosten van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. en van Klaverblad Assurantiën B.V. alsmede de wijziging van de voorziening voor reorganisatie.

Toelichting op de geconsolideerde balans

1. Beleggingen

1.1. Terreinen en gebouwen

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Terreinen en gebouwen voor eigen gebruik	9.430	10.945
Overige terreinen en gebouwen		
- gebouwen	20.550	18.585
- landerijen	<u>12.452</u>	<u>12.100</u>
	42.432	41.630

Alle terreinen en gebouwen zijn getaxeerd door externe taxateurs per 31 december 2018. De aanschaffingswaarde van de terreinen en gebouwen per einde boekjaar bedraagt € 75.316.000 (2017: € 74.973.000).

Het verloop is als volgt:	Terreinen en gebouwen voor eigen gebruik	Overige terreinen en gebouwen		
	<u>Gebouwen</u>	<u>Landerijen</u>	<u>Totaal</u>	
Stand per 1 januari	10.945	18.585	12.100	41.630
Investeringsen	41	303	-	344
Bestemmingswijziging	-1.599	1.599	-	-
Herwaarderingsen	43	63	352	458
Stand per 31 december	9.430	20.550	12.452	42.432

1.2. Beleggingen in deelnemingen

De beleggingen in deelnemingen betrof een minderheidsdeelneming van 0,9% in CED Holding B.V., gevestigd te Capelle aan den IJssel, waarop geen invloed van betekenis op het zakelijke en financiële beleid kan worden uitgeoefend. Op de bijzondere aandeelhoudersvergadering gehouden op 18 januari 2018 is besloten om het volledig in bezit zijnde belang in CED Holding B.V. te vervreemden.

Het verloop is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Stand per 1 januari	419	281
Verkopen	417	-
Gerealiseerd resultaat	-2	-
Herwaarderingsen	-	<u>138</u>
Stand per 31 december	-	419

1.3. Overige financiële beleggingen

1.3.1. Aandelen

Het verloop is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Stand per 1 januari	424.660	498.204
Aankopen	18.762	47.220
Verkopen	214.818	143.572
Herwaarderingen	<u>-27.640</u>	<u>22.808</u>
Stand per 31 december	200.964	424.660

De kostprijs van de aandelen per einde boekjaar bedraagt € 187.114.000 (2017: € 350.563.000).

1.3.2. Obligaties

Het verloop is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Stand per 1 januari	785.462	641.774
Aankopen	325.790	556.524
Verkopen	84.691	383.852
Amortisatie en aangroei	5.733	619
Herwaarderingen	14.653	-25.869
Mutatie lopende rente	<u>733</u>	<u>-3.734</u>
Stand per 31 december	1.047.680	785.462

De kostprijs van de obligaties per einde boekjaar bedraagt € 1.003.678.000 (2017: € 762.279.000). De nominale waarde van de obligaties per einde boekjaar bedraagt € 1.263.736.000 (2017: € 944.026.000). De obligaties hebben een gewogen gemiddelde resterende looptijd van 20,8 jaar (2017: 19,3 jaar). De gemiddelde rentevoet bedraagt 1,6% (2017: 1,1%).

1.3.3. Vorderingen uit hypothecaire leningen

De vorderingen uit hypothecaire leningen betreffen aan personeel, assurantieadviseurs en derden verstrekte leningen waarvoor als zekerheid het zakelijk recht van hypotheek is gevestigd op in Nederland gelegen onderpanden.

In het boekjaar vonden er geen executoriale verkopen plaats. Er zijn geen indicaties dat contractueel overeengekomen kasstromen niet zullen worden ontvangen.

Het verloop is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Stand per 1 januari	7.922	10.064
Aflossingen	1.186	1.663
Waardeverandering	<u>-386</u>	<u>-479</u>
Stand per 31 december	6.350	7.922

De nominale waarde bedraagt einde boekjaar € 6.140.000 (2017: € 7.325.000). De gemiddelde looptijd tot contractuele herziening van de hypothecaire leningen bedraagt 5,0 jaar (2017: 5,2 jaar) en de gemiddelde rentevoet 4,0% (2017: 4,2%).

1.3.4. Vorderingen uit andere leningen

Het verloop is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Stand per 1 januari	286	1.423
Aflossingen	119	1.069
Waardeverandering	<u>-10</u>	<u>-68</u>
Stand per 31 december	157	286

De nominale waarde bedraagt einde boekjaar € 158.000 (2017: € 277.000). De vordering heeft een resterende looptijd van 1,9 jaar (2017: 1,6 jaar). De gemiddelde rentevoet bedraagt 3,8% (2017: 4,2%).

1.3.5. Overzicht waarderingmethoden beleggingen

De waarderingmethoden van de beleggingen zijn hieronder samengevat:

Per 31 december 2018	<u>Genoteerde marktprijzen</u>	<u>Onafhankelijke taxatie</u>	<u>NCW berekening</u>	<u>Andere methode</u>	<u>Totaal</u>
Terreinen en gebouwen	-	42.432	-	-	42.432
Aandelen	200.964	-	-	-	200.964
Obligaties	967.527	-	-	80.153	1.047.680
Vorderingen uit hypothecaire leningen	-	-	6.350	-	6.350
Vorderingen uit andere leningen	-	-	<u>157</u>	-	<u>157</u>
	<u>1.168.491</u>	<u>42.432</u>	<u>6.507</u>	<u>80.153</u>	<u>1.297.583</u>
Per 31 december 2017	<u>Genoteerde marktprijzen</u>	<u>Onafhankelijke taxatie</u>	<u>NCW berekening</u>	<u>Andere methode</u>	<u>Totaal</u>
Terreinen en gebouwen	-	41.630	-	-	41.630
Beleggingen in deelnemingen	-	-	-	419	419
Aandelen	424.660	-	-	-	424.660
Obligaties	702.697	-	-	82.765	785.462
Vorderingen uit hypothecaire leningen	-	-	7.922	-	7.922
Vorderingen uit andere leningen	-	-	<u>286</u>	-	<u>286</u>
	<u>1.127.357</u>	<u>41.630</u>	<u>8.208</u>	<u>83.184</u>	<u>1.260.379</u>

2. Vorderingen

2.1. Vorderingen uit directe verzekeringen

Op de vorderingen uit directe verzekering is een voorziening voor dubieuze vorderingen op assurantieadviseurs van € 162.000 (2017: € 180.000) in mindering gebracht. Verliezen wegens oninbaarheid zijn ten laste van de voorziening gebracht.

2.2. Overige vorderingen

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Vennootschapsbelasting	201	-
Betaalde waarborgsommen	55	55
Overige vooruitbetaalde kosten en vorderingen	<u>373</u>	<u>508</u>
	629	563

De looptijd van de overige vorderingen is korter dan een jaar.

3. Overige activa

3.1. Materiele vaste activa

Onder de materiële vaste activa zijn opgenomen de aanschaffingen van informatie verwerkende apparatuur, kantoor machines, -inventaris en -interieur en telecommunicatieapparatuur.

Het verloop is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Aanschaffingswaarde per 1 januari	6.720	7.323
Investerings	258	752
Desinvesteringen	<u>965</u>	<u>1.355</u>
Aanschaffingswaarde per 31 december	6.013	6.720
Cumulatieve afschrijving per 1 januari	3.772	4.078
Afschrijving verslagjaar	1.063	1.049
Afschrijving desinvesteringen	<u>673</u>	<u>1.355</u>
Cumulatieve afschrijving per 31 december	4.162	3.772
Boekwaarde per 31 december	1.851	2.948

3.2. Liquide middelen

De liquide middelen staan ter vrije beschikking.

4. Groepsvermogen

Voor een nadere specificatie van het groepsvermogen wordt verwezen naar de enkelvoudige jaarrekening van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.

Solvabiliteit

De SCR is het eigen vermogen, dat Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. (groep), Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V. en Klaverblad Levensverzekering N.V. op basis van wettelijke eisen moeten aanhouden.

De jaarrekening is opgesteld op volgens de bepalingen van BW2 Titel 9. Volgens deze bepalingen is discontering van kortlopende schadevoorzieningen niet toegestaan. Voor Solvency II berekeningen is discontering verplicht. Daarnaast is voor Solvency II berekeningen, in tegenstelling tot de jaarrekening, rekening gehouden met de IAS19 verwerking van de pensioenvoorziening. De verschillen tussen IAS19 en Solvency II betreffen onder andere de disconteringsrente en de wijze waarop rekening wordt gehouden met toeslagverlening. Het eigen vermogen volgens de Solvency II regelgeving wijkt door deze twee verschillen af van het eigen vermogen volgens de geconsolideerde balans. Hierna is het eigen vermogen volgens de Solvency II regelgeving weergegeven.

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. (groep)		
Eigen vermogen	541.593	539.058
SCR	160.013	226.117
SCR ratio	338%	238%
Interne norm	150%	150%

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V.		
Eigen vermogen	148.161	155.397
SCR	68.545	71.976
SCR ratio	216%	216%
Interne norm	140%	140%
Klaverblad Levensverzekering N.V.		
Eigen vermogen	253.062	235.504
SCR	102.418	149.124
SCR ratio	247%	158%
Interne norm	150%	150%

In het monitoren van de solvabiliteit wordt de SCR ratio afgezet tegen de normering vanuit de toezichthouder (externe norm, 100%) en tegen een interne normering. Deze interne normering is strenger dan de externe normering. Het onderschrijden van de interne norm leidt tot mitigerende maatregelen. De mate waarin de interne norm onderschreden wordt, bepaalt de urgentie en reikwijdte van de maatregelen. Per balansdatum voldoen de SCR ratio's van Schade N.V., Leven N.V. en de groep ruimschoots aan de interne norm die beschreven is in het kapitaalbeleid.

Deze solvabiliteitscijfers zijn op het moment van het vaststellen van de jaarrekening nog niet definitief ingediend bij de Nederlandsche Bank. Er kunnen nog wijzigingen plaatsvinden op basis van eventuele aanwijzingen van de toezichthouder. Voor de berekening van de SCR wordt gebruik gemaakt van het standaard model. Voor de gevoeligheidsanalyse van de solvabiliteitsratio wordt verwezen naar het hoofdstuk risicobeheersing.

5. Technische voorzieningen

5.1. Voor niet-verdiende premies en lopende risico's

Het verloop is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Stand per 1 januari	-16.841	-25.880
Mutatie	-1.610	9.039
Stand per 31 december	-18.451	-16.841
De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Motorrijtuigen WA	3.639	3.784
Motorrijtuigen overig	837	1.456
Brand	1.350	1.958
Aansprakelijkheid	44	466
Rechtsbijstand	-626	-22
Overige	-67	5
	<u>5.177</u>	<u>7.647</u>
Medisch	-23.628	-24.488
	-18.451	-16.841

De beste schatting van Rechtsbijstand en Medisch zijn negatief, omdat de toekomstige baten hoger zijn dan de toekomstige lasten. De mutatie van de voorziening voor medische verzekeringen wordt voor een groot deel verklaard door de aanpassing van de kostenassumpties.

5.2. Voor levensverzekering

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Individueel	444.228	416.781
Collectief	<u>111.497</u>	<u>99.968</u>
	555.725	516.749

Het verloop is als volgt:	<u>Individuele verzekeringen</u>		<u>Collectieve verzekeringen</u>	
	<u>2018</u>	<u>2017</u>	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Stand per 1 januari	416.781	366.166	99.968	96.717
Wijziging als gevolg van veranderingen in:				
- portefeuilles	33.559	34.357	9.794	4.150
- modelverbetering	25.357	-	365	-
- aanpassing methodiek risicomarge	-	10.335	-	-2.436
- kostenassumpties	-60.367	24.590	2.021	886
- sterfteassumpties	3.352	-1.197	-649	-4
- overige assumpties	-3.456	-	-300	-
- impact wijziging rente	23.908	-19.730	181	655
- impact wijziging inflatie	5.094	-	117	-
- overig	-	2.260	-	-
Stand per 31 december	<u>444.228</u>	<u>416.781</u>	<u>111.497</u>	<u>99.968</u>

In bovenstaande opstelling is het verloop van de technische voorziening weergegeven.

- De portefeuille wijziging betreft voornamelijk de verandering in de projectie van de portefeuille.
- De modelverbetering wordt voornamelijk veroorzaakt doordat vanaf 2018 de tijdswaarde van opties en garanties (TVOG) wordt bepaald op basis van de replicating portfolio methodiek. Onder de schattingswijzigingen en grondslagen voor waardering van balans en resultaatbepaling is dit nader toegelicht.
- Jaarlijks worden de kostenassumpties geactualiseerd, waarbij dit jaar het daarvoor gehanteerde kostentoerekeningsmodel is verfijnd en niet langer realisatiecijfers maar de begrotingscijfers als uitgangspunt gelden voor de kostenprojecties.
- De sterfteassumpties is dit jaar afgeleid van de prognosetafel 2018 rekening houdend met eigen sterftewaarnemingen en onderscheid naar de levensverwachting van niet-rokers en rokers. Zie ook de toelichting zoals opgenomen bij de schattingswijzigingen.
- De aanpassing van de overige assumpties betreft voornamelijk de update van de jaarlijkse vervalcijfers.
- De wijziging rente bestaat uit de aanpassing van de ultimate forward rate (ufr) in 2018 van 4,2% naar 4,05% en de reguliere impact van de door EIOPA gepubliceerde solvency II-rentecurve.

De voorziening voor levensverzekering heeft een duration van 29,1 jaar (2017: 31,5 jaar).

Een aantal verzekeringen van het levenbedrijf komt in aanmerking voor overrentedeling. In alle gevallen draagt Klaverblad Verzekeringen het beleggingsrisico. In het boekjaar is uit hoofde van overrentedeling € 69.000 (2017: € 226.000) toegevoegd aan de technische voorzieningen.

5.3. Voor te betalen schaden en uitkeringen

Het verloop is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Stand per 1 januari	168.989	165.414
Mutatie	<u>4.243</u>	<u>3.575</u>
Stand per 31 december	173.232	168.989

De samenstelling is als volgt:			<u>Eigen rekening 2018</u>	<u>Eigen rekening 2017</u>
	<u>Bruto</u>	<u>Her- verzekering</u>		
Medisch	116.441	-	116.441	105.986
Motorrijtuigen WA	37.098	-	37.098	42.287
Motorrijtuigen overig	762	52	710	316
Brand	7.919	923	6.996	6.871
Aansprakelijkheid	6.188	-	6.188	6.712
Rechtsbijstand	4.786	-	4.786	5.310
Overige	<u>38</u>	<u>-</u>	<u>38</u>	<u>37</u>
	173.232	975	172.257	167.519

De aanpassing van de revalideringskansen en kostenassumpties verklaren voor een groot deel de mutatie van de schade voorziening voor medische verzekeringen.
De daling van de schade voorziening voor motorrijgen WA kan voor een groot deel worden verklaard door de actualisering van de grens grote schades en staartfactor.

De voorziening heeft een overwegend langlopend karakter.

6. Overige voorzieningen

6.1. Voor belastingen

Het verloop is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Stand per 1 januari	37.758	56.570
Mutatie	<u>-9.773</u>	<u>-18.812</u>
Stand per 31 december	27.985	37.758

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Fiscaal lagere waardering beleggingen	11.757	25.245
Fiscaal hogere waardering overige activa	-3.124	-4.809
Fiscaal hogere waardering technische voorzieningen	14.412	9.647
Fiscaal hogere waardering egaliseringsreserve	4.851	7.586
Fiscaal hogere waardering calamiteitenreserve	<u>89</u>	<u>89</u>
	27.985	37.758

De voorziening voor belastingen heeft een overwegend langlopend karakter. Bij de waardering van de latentie is rekening gehouden met het gewijzigde belastingtarief waarbij per afzonderlijke post de looptijd is ingeschat.

6.2. Voor reorganisatie

Het verloop is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Stand per 1 januari	-	-
Dotatie	<u>5.591</u>	<u>-</u>
Stand per 31 december	5.591	-

De voorziening voor reorganisatie is gevormd voor afvloeiing en begeleiding van medewerkers in verband met het vervallen van werkgelegenheid door wijziging van de organisatiestructuur en verdere automatisering van bedrijfsprocessen. De verwachting is dat de reorganisatie in 2020 zal zijn afgerond.

7. Schulden

7.1. Overige schulden

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Vennootschapsbelasting	-	8.962
Loonheffing en premies sociale verzekeringen	1.454	1.382
Assurantiebelaasting	2.123	1.849
Omzetbelasting	56	296
Nog te betalen uitkeringen	1.209	1.791
Crediteuren	344	231
Transitorische posten en diverse schulden	<u>4.672</u>	<u>2.949</u>
	9.858	17.460

Het totale bedrag aan schulden is binnen een jaar verschuldigd.

Niet in de balans opgenomen verplichtingen

Beleggingen

Het in depot gehouden bedrag inzake reeds gepasseerde hypotheekaktes op nieuwbouwwoningen en verbouwingen bedraagt € 24.000 (2017: € 24.000).

Herverzekering

Uit hoofde van het deelnemen in de Nederlandse Herverzekeringsmaatschappij voor Terrorismeschaden N.V. bestaat er voor Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V. en Klaverblad Levensverzekering N.V. een voorwaardelijke verplichting tot het uitkeren van terreurschaden voor een totaal bedrag van maximaal € 941.000 (2017: € 639.000). Er heeft zich in dit verslagjaar geen terreurschade voorgedaan.

Operationele leasing

De verplichtingen uit hoofde van autoleasing bedragen in totaal € 629.000 (2017: € 737.000). Hiervan vervalt binnen een jaar € 246.000 (2017: €256.000) en tussen de twee en vijf jaar € 384.000 (2017: € 481.000). De in 2018 ten laste van het resultaat verwerkte leasekosten bedragen € 480.000 (2017: € 467.000).

Fiscale eenheid

Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. vormt met haar 100% deelnemingen een fiscale eenheid voor de vennootschapsbelasting en - met uitzondering van Klaverblad Exploitatie Bedrijf B.V. - voor de omzetbelasting. Op grond daarvan is Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. hoofdelijk aansprakelijk voor de belastingschulden van de fiscale eenheid.

Overige

Ultimo 2018 is Klaverblad Verzekeringen een contractuele verplichting aangegaan ten behoeve van een mediacampagne voor een bedrag van € 258.000 (2017: € 68.000).

Verbonden partijen

Intercompany transacties

Tussen de groepsmaatschappijen van Klaverblad Verzekeringen vinden reguliere intercompany transacties plaats op het gebied van pensioenen, huur en kosten.

Toelichting op de geconsolideerde resultatenrekening

8. Verdiende premies eigen rekening

Onder brutopremies van het schade- en levenbedrijf, die nagenoeg geheel vanuit Nederland zijn behaald, zijn tevens de aan de verzekeringnemers doorberekende premieopslagen en bijkomende kosten opgenomen. Deze opslagen en kosten bedragen € 52.000 (2017: € 42.000).

De samenstelling van de brutopremies van het levenbedrijf is als volgt:

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Periodieke premies individueel	60.334	61.607
Pensioenpremies	<u>3.216</u>	<u>3.022</u>
	63.550	64.629

Voor de samenstelling van de brutopremies van het schadebedrijf wordt verwezen naar de specificatie brancheresultaten.

9. Opbrengst uit beleggingen

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Opbrengst niet op nettovermogenswaarde gewaardeerde deelnemingen	-	17
Opbrengsten uit andere beleggingen		
- terreinen en gebouwen eigen gebruik	524	668
- overige terreinen en gebouwen	1.374	1.565
- dividendopbrengsten	15.039	19.780
- rente obligaties	10.655	15.849
- amortisatie en aangroei obligaties	5.733	619
- overige beleggingen	<u>1.600</u>	<u>1.087</u>
	34.925	39.568
Directe opbrengsten uit beleggingen	34.925	39.585
Gerealiseerde winst op beleggingen	-	3.670
	34.925	43.255

De opbrengsten uit terreinen en gebouwen zijn na aftrek van exploitatiekosten. De opbrengst van terreinen en gebouwen voor eigen gebruik bestaan uit huuropbrengst € 1.490.000 (2017: € 1.615.000) en exploitatiekosten € 966.000 (2017: € 947.000).

10. Niet-gerealiseerde winst op beleggingen

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Zakelijke waarden	458	23.104
Vastrentende waarden	<u>15.900</u>	-
	16.358	23.104

De niet-gerealiseerde winst betreft positieve niet-gerealiseerde resultaten op de deelneming, terreinen en gebouwen, aandelen, obligaties, hypothecaire leningen en andere leningen.

11. Overige technisch baten en lasten eigen rekening

De overige technische baten eigen rekening bestaan uit het saldo van inkomende en uitgaande waardeoverdrachten van € 868.000 (2017: € 300.000).

12. Schaden eigen rekening

12.1. Schaden

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Schade uitkeringen	86.132	78.005
Interne schadebehandelingskosten	<u>14.222</u>	<u>16.770</u>
	100.354	94.775
Aandeel herverzekeraars	<u>2.494</u>	<u>4.414</u>
	97.860	90.361

12.2. Wijziging voorziening voor te betalen schade

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Voorziening schaden eigen rekening	4.250	3.652
Voorziening schaden poolrekening	<u>-7</u>	<u>-77</u>
	4.243	3.575
Aandeel herverzekeraars	<u>-495</u>	<u>-4.179</u>
	4.738	7.754

12.3. Uitloopresultaat

	<u>2017</u>	<u>2016</u>	<u>2015</u>	<u>2014 en ouder</u>	<u>Totaal</u>
Medisch	-5.604	-1.000	1.158	-741	-6.187
Motorrijtuigen WA	-686	-55	467	5.405	5.131
Motorrijtuigen overig	-91	-13	1	-8	-111
Brand	333	738	36	53	1.160
Aansprakelijkheid	-142	431	9	754	1.052
Rechtsbijstand	651	171	42	47	911
Overige	<u>11</u>	<u>1</u>	<u>-</u>	<u>-1</u>	<u>11</u>
	-5.528	273	1.713	5.509	1.967

Het positieve uitloopresultaat voor motorrijtuigen WA, brand, aansprakelijkheid en rechtsbijstand kan grotendeels worden verklaard door de verfijning van de assumpties in de technische voorzieningen. Deze zijn: lagere kosten, aanpassing grens grote schades en een kleinere staartfactor.

13. Uitkeringen eigen rekening

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Uitkeringen		
- bij expiratie	558	834
- bij overlijden	12.548	13.560
Afkopen	4.572	4.249
Pensioenuitkeringen	909	882
Interne behandelingskosten	<u>679</u>	<u>941</u>
	19.266	20.466
Aandeel herverzekeraars	<u>202</u>	<u>984</u>
	19.064	19.482

14. Bedrijfskosten

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Acquisitiekosten		
- betaalde provisie	30.235	27.116
- overige acquisitiekosten	22.330	17.813
Beheerskosten en afschrijvingen op bedrijfsmiddelen	15.747	10.863
Provisie herverzekeraars	<u>-2</u>	<u>-47</u>
	68.310	55.745
Overgeheveld naar andere lasten	<u>-4.245</u>	<u>-</u>
	64.065	55.745

De toerekening van de bedrijfskosten aan de technische rekeningen is als volgt:

	<u>Schadeverzekering</u>		<u>Levensverzekering</u>		<u>Totaal</u>	
	<u>2018</u>	<u>2017</u>	<u>2018</u>	<u>2017</u>	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Acquisitiekosten	50.043	39.439	2.522	5.490	52.565	44.929
Beheerskosten en afschrijvingen op bedrijfsmiddelen	8.190	6.004	3.312	4.859	11.502	10.863
Provisie herverzekeraars	<u>-</u>	<u>-45</u>	<u>-2</u>	<u>-2</u>	<u>-2</u>	<u>-47</u>
	58.233	45.398	5.832	10.347	64.065	55.745

De bedrijfskosten zijn door middel van een kostenallocatiemethodiek toegerekend aan schade- en levensverzekeringen en vervolgens aan de activiteiten acquisitie, beheer en schadebehandeling. De sleutels voor verdeling van de bedrijfskosten zijn in het boekjaar geactualiseerd. De wijziging heeft geleid tot een andere verdeling van de bedrijfskosten, welke beter passen bij de huidige aard en omvang van de inspanning bij de bijbehorende activiteiten.

14.1. Personeelskosten

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Salarissen	23.504	21.882
Premies sociale verzekering	2.286	2.124
Pensioenlasten	2.183	2.103
Overige personeelskosten	9.993	11.348
Doorberekende schadelasten	<u>-4.384</u>	<u>-4.661</u>
	33.582	32.796

Het gemiddeld aantal medewerkers, herrekend op fulltime basis, bedraagt 412 (2017: 396).

De eigen bijdrage is in mindering gebracht op de pensioenpremie. De pensioenlasten hebben betrekking op het pensioencontract van de (ex-) medewerkers van Klaverblad Verzekeringen waarvan de regeling is ondergebracht bij Klaverblad Levensverzekering N.V. De hoogte van de premie is bepaald op basis van de in de uitvoeringsovereenkomst tussen beide partijen afgesproken uitgangspunten.

14.2. Bezoldiging statutaire directie

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Periodiek betaalde beloningen	964	880
Beloningen betaalbaar op termijn	-	28
Beloningen van gewezen bestuurders	-	217
	<u>964</u>	<u>1.125</u>

Het maandsalaris bedroeg per 31 december 2018 voor de voorzitter van de directie € 22.204 (2017: € 21.769) en voor elk van de overige directieleden € 18.503 (2017: € 18.141).

De restschuld van de aan de directie verstrekte hypothecaire leningen bedraagt ultimo boekjaar € 183.613 (2017: € 183.613). De gemiddelde rentevoet bedraagt 3,5%.

14.3. Bezoldiging commissarissen

De beloning bedroeg per 31 december 2018 op jaarbasis voor de voorzitter € 30.000 (2017: € 30.000) en voor de leden van de raad van commissarissen € 25.000 (2017: € 25.000). De onkostenvergoeding bedroeg in 2018 voor elk lid van de raad van commissarissen € 1.000 (2017: € 1.000).

14.4. Honoraria accountant

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Onderzoek van de jaarrekening	678	168
Andere controleopdrachten	11	11
	<u>689</u>	<u>179</u>

15. Beleggingslasten

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Kosten beheer van beleggingen	960	1.006
Rentelasten	54	54
Gerealiseerd verlies op beleggingen	13.710	4.968
	<u>14.724</u>	<u>6.028</u>

16. Niet-gerealiseerd verlies op beleggingen

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Zakelijke waarden	28.887	-
Vastrentende waarden	395	26.340
	<u>29.282</u>	<u>26.340</u>

De niet-gerealiseerde verlies op beleggingen betreft de negatieve niet-gerealiseerde resultaten op de deelneming, terreinen en gebouwen, aandelen, obligaties, hypothecaire leningen en andere leningen.

17. Toerekening beleggingsresultaat technische- en niet technische rekening

De beleggingsresultaten zijn als volgt toe te rekenen aan de technische- en niet-technische rekening.

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Opbrengst uit beleggingen (9)	34.925	43.255
Niet-gerealiseerde winst op beleggingen (10)	16.358	23.146
Beleggingslasten (15)	-14.724	-6.028
Niet-gerealiseerd verlies op beleggingen (16)	-29.282	-26.340
Beleggingsresultaat	<u>7.278</u>	<u>34.033</u>
Beleggingsresultaat technische rekening schadeverzekering	2.204	1.289
Beleggingsresultaat technische rekening levensverzekering	18.469	-15.013
Niet-technische rekening	<u>-13.395</u>	<u>47.757</u>
	7.278	34.033

18. Andere lasten

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Bedrijfskosten Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. en Klaverblad Assurantiën B.V.	4.245	-
Wijziging voorziening voor reorganisatie	<u>5.591</u>	<u>-</u>
	9.836	-

19. Belastingen resultaat uit gewone bedrijfsvoering

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Vennootschapsbelasting	7.381	19.722
Mutatie latente vennootschapsbelasting	<u>-9.773</u>	<u>-18.812</u>
	-2.392	910

Bij de bepaling van de vennootschapsbelasting is uitgegaan van het geldende belastingregime.

De aansluiting tussen het wettelijke en het effectieve belastingpercentage is als volgt:

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Resultaat voor belastingen	689	6.241
Wettelijk belastingpercentage	25%	25%
Wettelijke belastingbedrag	162	1.510
Vennootschapsbelasting voorgaande jaren	1.287	-623
Wijziging belastingtarief	-3.866	-
Permanente verschillen	<u>25</u>	<u>23</u>
Effectief belastingbedrag	-2.392	910
Effectief belastingpercentage	-347,1%	14,9%

20. Specificatie brancheresultaten schadebedrijf

	Motorrijtuigen WA		Motorrijtuigen overig		Brand		Aansprakelijkheid	
	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017
Geboekte premie	25.312	21.790	16.576	14.700	51.790	44.048	11.986	10.232
Verdiende premie	25.458	21.110	17.195	15.345	52.398	47.548	12.407	10.985
Beleggingsresultaten	597	395	23	15	117	76	133	61
Schaden	16.731	23.071	10.783	10.407	34.104	25.165	5.676	6.480
Bedrijfskosten	10.476	7.528	5.685	4.997	21.927	16.278	6.237	4.623
Herverzekeringsbaten en -lasten	-223	-194	34	20	-590	-1.745	-1	-3
Technisch resultaat	-1.375	-9.288	784	-24	-4.106	4.436	626	-60
	Rechtsbijstand		Overige varia		Medisch		Totaal Schadebedrijf	
	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017
Geboekte premie	9.836	8.811	1.094	715	48.368	45.849	164.962	146.145
Verdiende premie	10.440	9.241	1.166	754	47.508	32.123	166.572	137.106
Beleggingsresultaten	64	45	-	-	1.270	697	2.204	1.289
Schaden	4.901	6.176	409	317	31.993	26.734	104.597	98.350
Bedrijfskosten	3.225	2.733	602	266	10.081	9.018	58.233	45.443
Herverzekeringsbaten en -lasten	-3	-2	-3	-1	-15	-13	-801	-1.938
Technisch resultaat	2.375	375	152	170	6.689	-2.945	5.145	-7.336

21. Specificatie winstbronnen levenbedrijf

De samenstelling is als volgt:	Individuele verzekeringen		Collectieve verzekeringen	
	2018	2017	2018	2017
Resultaat op kosten	-1.440	-1.639	175	-86
Resultaat op sterfte	806	225	-25	379
Resultaat op afkoop	143	-814	-	-
Resultaat op nieuwe productie	1.361	-4.044	-53	-49
Resultaat op wijziging kansen	104	1.197	949	3
Resultaat op wijziging. inflatie en kosten	55.273	-24.591	-2.138	-885
Resultaat op wijziging UFR	-9.986	-	-740	-
Resultaat op interest	1.982	4.027	3.496	290
Resultaat op wijziging actuarieel model en TVOG	-25.358	7	-325	-
Resultaat op overige mutaties	1.128	-8.276	-6.536	76
Technisch resultaat	24.013	-33.908	-5.237	-272

Gebeurtenissen na balansdatum

Er hebben geen gebeurtenissen na balansdatum plaatsgevonden.

Enkelvoudige jaarrekening

Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.

Enkelvoudige balans

(Na resultaatbestemming)

Activa

(Bedragen in duizenden euro's)

	<u>31-12-2018</u>	<u>31-12-2017</u>
Beleggingen ⁽²²⁾		
Terreinen en gebouwen	12.452	12.100
Beleggingen in groepsmaatschappijen en deelnemingen	437.546	426.749
Overige financiële beleggingen		
- aandelen	98.342	105.340
- vorderingen uit andere leningen	157	285
	<u>548.497</u>	<u>544.474</u>
Vorderingen ⁽²³⁾		
Vorderingen uit directe verzekering		
- verzekeringnemers	58	39
- assurantieadviseurs	3.772	3.900
Overige vorderingen	9.063	18.429
	<u>12.893</u>	<u>22.368</u>
Overige activa ⁽²⁴⁾	<u>7.796</u>	<u>3.668</u>
Totaal activa	569.186	570.510

Passiva

(Bedragen in duizenden euro's)

	<u>31-12-2018</u>	<u>31-12-2017</u>
Eigen vermogen ⁽²⁵⁾		
Wettelijke reserve	-	293
Herwaarderingsreserve	5.403	4.833
Overige reserves	544.449	541.645
	<u>549.852</u>	<u>546.771</u>
Overige voorzieningen ⁽²⁶⁾		
- voor belastingen	5.055	7.863
- voor reorganisatie	5.591	-
	<u>10.646</u>	<u>7.863</u>
Schulden ⁽²⁷⁾	<u>8.688</u>	<u>15.876</u>
Totaal passiva	569.186	570.510

(..) de tussen haakjes vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting.

Enkelvoudige resultatenrekening

(Bedragen in duizenden euro's)

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Resultaat uit deelnemingen na belastingen	11.797	-2.179
Overige resultaten na belastingen	<u>-8.716</u>	<u>7.510</u>
Resultaat na belastingen	3.081	5.331

Toelichting op de enkelvoudige jaarrekening

Grondslagen voor het opstellen van de jaarrekening

Algemeen

Voor de algemene grondslagen voor de opstelling van de jaarrekening, de grondslagen voor de waardering van activa en passiva en de bepaling van het resultaat en voor de toelichting op de activa en passiva en de resultaten, wordt verwezen naar de toelichting op de geconsolideerde jaarrekening en de geconsolideerde balans, voor zover hierna niet anders is vermeld.

Beleggingen (22)

Beleggingen in groepsmaatschappijen en deelnemingen (22.1)

Deelnemingen worden - voor zover er sprake is van overwegende zeggenschap - gewaardeerd op nettovermogenswaarde. Dit is het aandeel in het eigen vermogen van de desbetreffende onderneming, bepaald op basis van de grondslagen zoals vermeld in de toelichting op de geconsolideerde balans.

Toelichting op de enkelvoudige balans

22. Beleggingen

22.1. Terreinen en gebouwen

Voor een toelichting op de terreinen en gebouwen wordt verwezen naar de toelichting op de geconsolideerde balans.

22.2. Beleggingen in groepsmaatschappijen en deelnemingen

Alle 100% directe deelnemingen, zijnde Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V., Klaverblad Levensverzekering N.V., Klaverblad Exploitatie Bedrijf B.V. en Klaverblad Assurantiën B.V. zijn statutair gevestigd te Zoetermeer.

Het verloop is als volgt:	Klaverblad Schade- verzekerings- maatschappij N.V.	Klaverblad Levens- verzekering N.V.	Klaverblad Exploitatie Bedrijf B.V.	Klaverblad Assurantiën B.V.	Totaal
Stand per 1 januari 2018	154.969	235.504	35.062	1.214	426.749
Dividenduitkering	-	-	-	1.000	1.000
Resultaat deelneming	-7.133	17.558	321	1.051	11.797
Stand per 31 december 2018	147.836	253.062	35.383	1.265	437.546

22.3. Overige financiële beleggingen

22.3.1. Aandelen

Het verloop is als volgt:	2018	2017
Stand per 1 januari	105.340	91.615
Aankopen	18.605	11.713
Verkopen	13.647	2.235
Herwaarderingen	-11.956	4.247
Stand per 31 december	98.342	105.340

De kostprijs van de aandelen per einde boekjaar bedraagt € 91.512.000 (2017: € 86.960.000).

22.3.2. Vorderingen uit andere leningen

Voor een toelichting op de vorderingen uit andere leningen wordt verwezen naar de toelichting op de geconsolideerde balans.

23. Vorderingen

23.1. Vorderingen uit directe verzekeringen

Voor een toelichting op de vorderingen uit directe verzekeringen wordt verwezen naar de toelichting op de geconsolideerde balans.

23.2. Overige vorderingen

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Vorderingen op groepsmaatschappijen	8.397	17.707
Vennootschapsbelasting	201	-
Betaalde waarborgsommen	56	56
Debiteuren	37	158
Overige vooruitbetaalde kosten en vorderingen	<u>372</u>	<u>508</u>
	9.063	18.429

Over de vorderingen op groepsmaatschappijen is geen interest verschuldigd en er zijn geen zekerheden gesteld. De looptijd van de overige schulden is overwegend korter dan een jaar.

24. Overige activa

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Materiële vaste activa	1.810	2.895
Liquide middelen	<u>5.986</u>	<u>773</u>
	7.796	3.668

Voor een nadere toelichting van de overige activa wordt verwezen naar de toelichting op de geconsolideerde balans.

25. Eigen vermogen

Het verloop en de samenstelling van het eigen vermogen is als volgt:

	<u>Wettelijk reserve</u>	<u>Herwaar- derings- reserve</u>	<u>Overige reserves</u>	<u>Totaal</u>
Stand per 1 januari 2018	293	4.833	541.645	546.771
Netto resultaat boekjaar	-	-	3.081	3.081
Toevoeging / onttrekking	<u>-293</u>	<u>570</u>	<u>-277</u>	<u>-</u>
Stand per 31 december 2018	-	5.403	544.449	549.852

	<u>Wettelijk reserve</u>	<u>Herwaar- derings- reserve</u>	<u>Overige reserves</u>	<u>Totaal</u>
Stand per 1 januari 2017	189	4.013	537.238	541.440
Netto resultaat boekjaar	-	-	5.331	5.331
Toevoeging / onttrekking	<u>104</u>	<u>820</u>	<u>-924</u>	<u>-</u>
Stand per 31 december 2017	293	4.833	541.645	546.771

De herwaarderingsreserve is gevormd uit hoofde van herwaarderings van gebouwen en terreinen. Voor de herwaarderings is een voorwaardelijke belastingverplichting gevormd tegen het toekomstige belastingtarief 20,5% (2017:25%).

Door de verkoop van de minderheidsdeelneming is er geen wettelijke verplichting tot het aanhouden van een wettelijke reserve.

Bestemming van het resultaat over het verslagjaar 2018

Na vaststelling van de jaarrekening over 2018 door de algemene vergadering zal het resultaat van € 3.081.000 worden toegevoegd aan de overige reserves. Daarnaast vindt een onttrekking plaats van de overige reserves van per saldo € 277.000 door een toevoeging aan de herwaarderingsreserve van € 570.000 en een onttrekking van de wettelijke reserve deelnemingen van € 293.000. Voorgaande is als zodanig in de jaarrekening verwerkt.

26. Overige voorzieningen

26.1. Voor belastingen

Het verloop is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Stand per 1 januari	7.863	6.104
Mutatie	-2.808	1.756
Stand per 31 december	5.055	7.863

De voorziening voor belastingen heeft een overwegend langlopend karakter. Bij de waardering van de latentie is rekening gehouden met het gewijzigde belastingtarief waarbij per afzonderlijke post de looptijd is ingeschat.

26.2. Voor reorganisatie

Voor een toelichting op de voorziening voor reorganisatie wordt verwezen naar de toelichting op de geconsolideerde balans.

27. Schulden

De samenstelling is als volgt:	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Schulden uit directe verzekering	2.963	2.775
Overige schulden		
- vennootschapsbelasting	-	8.962
- loonheffing en premies sociale verzekeringen	950	919
- omzetbelasting	25	25
- crediteuren	566	-
- overige	4.184	3.195
	<u>8.688</u>	<u>15.876</u>

Het totale bedrag aan schulden is binnen een jaar verschuldigd.

Bij de vennootschap is geen pensioenvoorziening aangehouden. De pensioenverplichtingen voor de (ex-) medewerkers van Klaverblad Verzekeringen zijn collectief verzekerd bij Klaverblad Levensverzekering N.V. De hoogte van de premie is bepaald op basis van de in de uitvoeringsovereenkomst tussen beide partijen afgesproken uitgangspunten.

Zoetermeer, 18 april 2019

Commissarissen

drs. R.H. Kliphuis
mr. J.W.E. van der Klaauw
ir. E. Velzel
drs. H.J.J. Schoon

Directie

mr. J.P.P. Barth
J.H.M. van Irsen MSc MBA AAG
drs. C.A.M. van Riet

Overige gegevens

Statutaire regeling omtrent de bestemming van het resultaat

Artikel 12 van de statuten van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. bepaalt: "Indien de winst- en verliesrekening een voordelig saldo toont, zal dit saldo aan de algemene reserve toegevoegd worden; een nadelig saldo zal daaraan onttrokken worden."

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: de leden en raad van commissarissen van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2018

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2018 van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. te Zoetermeer gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. op 31 december 2018 en van het resultaat over 2018 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

- de geconsolideerde en enkelvoudige balans per 31 december 2018;
- de geconsolideerde en enkelvoudige winst-en-verliesrekening over 2018;
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen.

Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening.

Wij zijn onafhankelijk van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Materialiteit

Materialiteit	€ 11,0 miljoen (2017: € 10,9 miljoen).
Toegepaste benchmark	Circa 2% van het eigen vermogen per 31 december 2018.
Nadere toelichting	Het eigen vermogen wordt relevant geacht door belanghebbenden en is een relatief stabiele basis voor de bepaling van de materialiteit. Derhalve achten wij het eigen vermogen de meest geschikte basis voor het bepalen van de materialiteit.

Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met de raad van commissarissen overeengekomen dat wij aan de raad tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven € 550.000 rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

Reikwijdte van de groepscontrole

Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. staat aan het hoofd van een groep van entiteiten. De financiële informatie van deze groep is opgenomen in de geconsolideerde jaarrekening van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.

De groepscontrole heeft zich met name gericht op de significante entiteiten

Klaverblad Levensverzekeringen N.V. en Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V. op basis van de omvang en de risico's van de betreffende entiteiten. Bij andere onderdelen hebben wij beoordelingswerkzaamheden uitgevoerd.

Door bovengenoemde werkzaamheden bij (groeps)entiteiten, gecombineerd met aanvullende werkzaamheden op groepsniveau, hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de financiële informatie van de groep verkregen om een oordeel te geven over de geconsolideerde jaarrekening.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met de raad van commissarissen gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Ten opzichte van vorig jaar zijn er twee wijzigingen in de kernpunten.

Het kernpunt van 2017 inzake fourterstel is niet van toepassing voor 2018. Het kernpunt inzake Solvency II is vervallen in 2018 vanwege het feit dat de regelgeving sinds 1 januari 2016 is ingegaan en nu tot de gewone bedrijfsprocessen behoort.

Waardering en toelichting van niet-(beurs)genoteerde beleggingen

Risico

De beleggingen zijn een significante post op de balans van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. Voor een groot deel van de beleggingen is de marktwaarde te verifiëren met transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten (marktprijzen).

Er zijn ook beleggingen die worden gewaardeerd op basis van onafhankelijke taxaties en netto contante waarde berekeningen, waarbij de waarderingsonzekerheid inherent toeneemt.

Deze hangt samen met de beschikbaarheid en toepasbaarheid van marktgegevens en de mate van subjectiviteit van assumpties.

Bij Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. betreft dit terreinen en gebouwen, niet-beursgenoteerde obligaties en de vorderingen uit hypothecaire leningen.

Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. heeft de waarderingsgrondslagen voor de beleggingen beschreven op pagina 48 en 49 en heeft een nadere toelichting opgenomen in noot 1. Uit deze toelichting blijkt dat per 31 december 2018 circa € 42,4 miljoen is belegd in terreinen en gebouwen en circa € 6,4 miljoen in vorderingen uit hypothecaire leningen. Daarnaast zijn voor een bedrag van € 80,1 miljoen van de obligaties beperkte marktprijzen beschikbaar.

	<p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de niet-beursgenoteerde beleggingen niet juist gewaardeerd zijn.</p>
Onze controleaanpak	<p>Wij hebben de gehanteerde waarderingmethoden beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de beleggingen per 31 december 2018:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Voor de posities in terreinen en gebouwen hebben wij de interne beheersingsmaatregelen rond het taxatieproces onderzocht. Met gebruikmaking van eigen vastgoedspecialisten hebben wij voor een selectie van objecten de onafhankelijke taxaties en daarbij gehanteerde uitgangspunten getoetst op basis van marktgegevens. • Voor de waardering van de hypotheek en overige leningen hebben wij met gebruikmaking van eigen waarderingsspecialisten een controle uitgevoerd op met name de netto-contante-waarde berekening waarbij we met name de geschiktheid hebben onderzocht van de gehanteerde rentecurve, inclusief opslagen voor de risicokenmerken van de portefeuille. • Voor de waardering van de niet-beursgenoteerde obligaties hebben wij gebruik gemaakt van meerdere bronnen om de waardering te toetsen. <p>Tenslotte hebben wij beoordeeld of de toelichting op de beleggingen (noot 1 bij de balans) voldoet aan Titel 9 Boek 2 BW.</p>
Belangrijke observaties	<p>Op basis van onze werkzaamheden hebben wij vastgesteld dat de reële waarde van de niet-beursgenoteerde beleggingen zich bevindt binnen een aanvaardbare bandbreedte. De toelichting op de beleggingen (noot 1 bij de balans) voldoet aan Titel 9 Boek 2 BW.</p>
Schattingen gehanteerd bij de bepaling van de technische voorziening	
Risico	<p>Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. heeft een significante post technische voorzieningen van in totaal € 710 miljoen (na aftrek aandeel herverzekeraars) ofwel 54% van het balanstotaal per 31 december 2018.</p> <p>De waardering van de technische voorzieningen is gevoelig voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en andere schattingselementen. De gebruikte assumpties voor de technische voorzieningen voor levensverzekeringen betreffen onder andere, rentecurve, sterftekansen, verval van de portefeuille en toekomstige kosten.</p> <p>De gebruikte assumpties voor de technische voorzieningen schade voor niet-verdiende premies en lopende risico's en voor te betalen uitkeringen/schaden hebben betrekking op onder andere verval in de portefeuille, de contractduur van de polissen, de zogenoemde IBN(E)R, verzuim- en herstelkansen en toekomstige kosten. Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. heeft de waarderinggrondslagen voor de technische voorzieningen beschreven op pagina 49 tot en met 51 en een nadere toelichting is opgenomen in noot 5 van de jaarrekening.</p> <p>De waardering van de technische voorzieningen is gevoelig voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen. Een gevoeligheidsanalyse is opgenomen op pagina 34 en 35.</p>

	<p>Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. heeft in 2018 een nieuw actuariel systeem geïmplementeerd voor het berekenen van de technische voorziening (best estimate en risicomarge) van de Leven individuele portefeuille. Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. heeft interne beheersingsmaatregelen getroffen die de volledige en juiste conversie van data en de juiste modellering in het nieuwe systeem waarborgt.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de technische voorzieningen niet juist gewaardeerd zijn.</p>
<p>Onze controleaanpak</p>	<p>Wij hebben actuariel specialisten ingezet bij onze controlewerkzaamheden op de vaststelling van de voorzieningen.</p> <p>Onze belangrijkste controlewerkzaamheden met betrekking tot de technische voorzieningen hadden betrekking op:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de beoordeling van de opzet, het bestaan en de werking van interne beheersingsmaatregelen die door Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. zijn uitgevoerd op de waardering van de technische voorziening door het uitvoeren van lijncontroles en het testen van interne controles; • het vaststellen van de juistheid en volledigheid van de basisgegevens die door Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. zijn gebruikt; • de beoordeling van de aanvaardbaarheid van de gehanteerde methoden en assumpties, inclusief de hierin doorgevoerde wijzigingen in 2018, voor de waardering van de technische voorzieningen. Wij hebben de aannames getoetst aan de hand van historische informatie, sectorinformatie en professionele oordeelsvorming; • het beoordelen op redelijkheid van de intern opgestelde analyses van de uitkomsten van de technische voorziening en het verloop tussen perioden; het toetsen van de interne beheersingsmaatregelen die Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. heeft getroffen ter waarborging van de juiste en volledige conversie van data van het oude naar het nieuwe actuariële systeem en de juiste modellering binnen het nieuwe systeem. In aanvulling hierop het vergelijken met uitkomsten uit het oude systeem, het uitvoeren van schaduwberekeningen, en beoordelen van model documentatie en validatie rapporten; • het toetsen van de totstandkoming van de gevoeligheidsanalyses aan hand van de onderliggende berekeningen; • het beoordelen van de werkzaamheden en rapportages van de Actuariële Functie. <p>Waar noodzakelijk geacht hebben wij op onderdelen aanvullende gegevensgerichte werkzaamheden uitgevoerd waaronder het testen van juistheid van uitgekeerde claims aan de hand van schadedossiers.</p> <p>Ten slotte hebben wij beoordeeld of de toelichting op de voorzieningen (noot 5) voldoet aan Titel 9 Boek 2 BW.</p>

Belangrijke observaties	Op basis van onze werkzaamheden hebben wij vastgesteld dat de methoden gehanteerd voor de waardering van de technische voorziening passend zijn. Wij hebben vastgesteld dat ten aanzien van de overgang naar het nieuwe actuariële systeem een juiste en volledige conversie van data heeft plaatsgevonden en er sprake is van een juiste modellering binnen het nieuwe systeem. De schattingen waarop de waardering van de technische voorziening zijn gebaseerd, bevinden zich binnen een aanvaardbare bandbreedte.
Betrouwbaarheid en continuïteit van de geautomatiseerde gegevensverwerking	
Risico	Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. is voor de continuïteit van de bedrijfsprocessen sterk afhankelijk van de betrouwbaarheid en beschikbaarheid van haar geautomatiseerde systemen.
Onze controleaanpak	Wij hebben de betrouwbaarheid en beschikbaarheid van de geautomatiseerde gegevensverwerking vastgesteld voor zover dit relevant is in het kader van de jaarrekeningcontrole. Wij hebben met name de processen logische toegangsbeveiliging en wijzigingenbeheer en continuïteitsbeheer onderzocht. In aanvulling hierop hebben wij gegevensgerichte werkzaamheden verricht met betrekking tot de informatie die wordt geregistreerd in en gegenereerd vanuit de betreffende systemen evenals werkzaamheden in het kader van conversies naar het hoofd claimsadministratiesysteem van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.
Belangrijke observaties	Gebaseerd op een combinatie van het testen van de IT-controles en aanvullende gegevensgerichte IT-werkzaamheden, hebben wij voldoende geschikte controle-informatie verkregen voor het doel van onze controle.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- kerncijfers;
- bericht van de raad van commissarissen;
- het verslag van de directie;
- de overige gegevens.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat. Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

De directie is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het verslag van de directie en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verklaring betreffende overige door wet- of regelgeving gestelde vereisten

Benoeming

Wij zijn door de raad van commissarissen op 16 januari 2016 benoemd als accountant van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. vanaf de controle van het boekjaar 2016 en zijn sinds die datum tot op heden de externe accountant.

Beschrijving van verantwoordelijkheden voor de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van de directie en de raad van commissarissen voor de jaarrekening

De directie is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is de directie verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die de directie noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet de directie afwegen of de onderneming in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet de directie de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij de directie het voornemen heeft om de vennootschap te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. De directie moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de onderneming haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De raad van commissarissen is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de vennootschap.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;

- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de entiteit;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de onderneming haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een onderneming haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de groepscontrole. In dit kader hebben wij de aard en omvang bepaald van de uit te voeren werkzaamheden voor de groepsonderdelen.

Bepalend hierbij zijn de omvang en/of het risicoprofiel van de groepsonderdelen of de activiteiten.

Op grond hiervan hebben wij de groepsonderdelen geselecteerd waarbij een controle of beoordeling van de volledige financiële informatie of specifieke posten noodzakelijk was.

Wij communiceren met de raad van commissarissen onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan de raad van commissarissen dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met de raad over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met de raad van commissarissen hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Amsterdam, 18 april 2019

Ernst & Young Accountants LLP

w.g. drs. M. Koning RA

Personalia

Commissarissen

drs. R.H. Kliphuis (vanaf 15 juni 2018)
H.J.E.J. van Lent (tot 15 juni 2018)
mr. J.W.E. van der Klaauw
ir. E. Velzel
drs. H.J.J. Schoon

Voorzitter
Voorzitter

Directeuren

mr. J.P.P. Barth
J.H.M. van Irsen MSc MBA AAG
drs. C.A.M. van Riet

Algemeen directeur
Directeur Financiën en risicomanagement
Directeur Operationele zaken

Sleutelfunctiehouders

drs. H.W. Freudenberger AAG
mw. mr. J.J. Ruighaver-van der Spek CCP
mw. M.B.J. Debrichy-Hesselberg MSc RA
drs. M. Deckers

Actuarieel
Compliance
Interne audit
Risicomanagement

Externe accountant

Ernst & Young Accountants LLP

